

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

IVA JANOUŠKOVÁ

NÁSILÍ VE SVĚTĚ POHÁDEK

VEDOUCÍ PRÁCE: PhDr. JANA KŘIŠŤÁLOVÁ

PARDUBICE 2013

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Iva Janoušková**
Osobní číslo: **H09163**
Studijní program: **B6107 Humanitní studia**
Studijní obor: **Humanitní studia**
Název tématu: **Násilí ve světě pohádek**
Zadávající katedra: **Katedra věd o výchově**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem mé bakalářské práce je zjistit, jak vnímají dospělí lidé důležitost pohádek a jaký mají podle nich pohádka vliv na hodnotovou orientaci. V teoretické části budu definovat základní pojmy, jako je pohádka, dětství a dospělost, násilí a agresivita. Dále se budu zajímat vlivem pohádek na agresivitu, představivost a hodnotovou orientaci dětí. Nakonec srovnám vybrané autory pohádek z pohledu prezentace násilí v jejich dílech. Praktická část je založena na kvantitativní metodě - dotazníkovém šetření mezi náhodným vzorkem 100-150 dospělých jedinců ve věku 18-60 let, které bude zjišťovat vnímání důležitosti pohádek u dotazovaných a jejich názor na vliv pohádek na hodnotovou orientaci.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

ARENDET, Hannah. O násilí. 2. vydání. Praha: Oikoymenth, 2004. 78 s. ISBN 80-7298-128-5. FRANZ, Marie-Louise. Psychologický výklad pohádek: smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie. 1. vydání. Praha: Portál, 1998. 184 s. ISBN 80-7178-260-2. SIROVÁTKA, Oldřich. Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře. 1.vydání. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku Akademie věd České republiky, 1998. 183 s. ISBN 80-85010-06-2.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Jana Křišťálová

Katedra věd o výchově

Datum zadání bakalářské práce: 30. dubna 2010

Termín odevzdání bakalářské práce: 31. března 2012

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
532 10 Pardubice, Studentská 04

L.S.

PhDr. Mgr. Ilona Moravcová, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2011

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Letohradě dne 28. března 2013

Iva Janoušková

Poděkování

Děkuji vedoucí mé bakalářské práce PhDr. Janě Křišťálové za odborné konzultace. Také děkuji všem respondentům, kteří se zapojili do mého výzkumu.

Mé poděkování patří také mé rodině, přátelům a všem ostatním, kteří se na vzniku mé bakalářské práce podíleli a při psaní mě podporovali.

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá problematikou násilí ve světě pohádek. Definuje pohádky, její znaky a historii, uvádí vývojová stadia v životě jedince a zabývá se i definicí a druhy násilí. Závěrečná část teorie nabízí pohled na jednotlivé pohádky v souvislosti na zemi autora, kde se porovnává násilí v ruských, dánských, německých a českých pohádkách. V praktické části je prostřednictvím dotazníku zjišťován názor respondentů na pohádky a porovnán postoj žen a mužů vůči problematice působení pohádek na vývoj dětské osobnosti.

Klíčová slova

Pohádka, dětství, dospělost, násilí, agresivita, fantazie, morální hodnota, dobro, zlo

Title

Violence in the World of Fairy Tales

Abstract

This thesis deals with the issue of violence in the world of fairy tales. It defines its characters, stories and history, shows the developmental stages in the life of the individual and deals with the definition and types of violence. The final part of the theory offers insight on each of the tales in the context of the country of the author, where he compares violence in Russian, Danish, German and Czech fairy tales. In the practical part is through the questionnaire, the respondents consulted in fairy tales and compared the position of women and men in relation to the issue of tales of the development of children's personalities.

Keywords

Fairy tale, childhood, adulthood, violence, aggression, fantasy, moral values, good, evil

OBSAH

ÚVOD.....	8
I TEORETICKÁ ČÁST	9
1 Vymezení pojmů	9
1.1 Pohádka.....	9
1.2 Dětství a dospělost.....	12
1.3 Násilí, agresivita	16
2 Vliv pohádek na děti.....	20
2.1 Vliv na hodnotovou orientaci dětí.....	21
2.2 Vliv na agresivitu dětí.....	22
2.3 Vliv na představivost dětí	22
3 Postoj k násilí v pohádkách vybraných autorů v české i světové literatuře	23
3.1 Ruské pohádky – Krása nesmírná.....	23
3.2 Dánské pohádky Hanse Christiana Andersena	24
3.3 Pohádky bratří Grimmů	26
3.4 Porovnání vybraných děl českých pohádkářů	29
II PRAKTICKÁ ČÁST	32
1 Kvantitativní výzkum za využití metody dotazníkového šetření	32
2 Cíle výzkumu.....	32
3 Výzkumné otázky.....	32
4 Hypotézy.....	33
5 Metodologie výzkumu.....	33
6 Charakteristika zkoumané skupiny.....	34
7 Interpretace výsledků.....	34
8 Ověření hypotéz.....	47
ZÁVĚR.....	53
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	54
PŘÍLOHY	56
Příloha č. 1 - Dotazník.....	56

ÚVOD

„Právě takové je poselství, které rozmanitým způsobem objasňují děti pohádky: že boj proti krutým životním nesnázím je nevyhnutelný a patří neodmyslitelně lidské existenci; když se ale člověk boji nevyhýbá a tvrdošijně čelí nečekaným a často nespravedlivým útrapám, přemůže všechny překážky a nakonec vyjde jako vítěz.“¹

Pohádky jsou prvním literárním útvarem, se kterým se dítě na cestě svého života setká. Jsou mu čteny prakticky od narození, děti je mají rády a vnímají je jako celek. Až později si začínou uvědomovat kladné a záporné postavy, mnohdy se s jednotlivými oblíbenými postavami začínou ztotožňovat a tím tak rozvíjejí svoji osobnost. Tato práce se zaměřuje na násilí ve světě pohádkových příběhů, protože v každé pohádce bychom našli trochu násilí.

Když jsem se na psaní této práce připravovala, lidé v mém okolí se ptali, jaké mám téma. Poté, co se jej dozvěděli, následovala chvilka zamyšlení a téměř každý odpověděl, že násilí je v každé pohádce a mnozí z nich v první chvíli poukazovali na Červenou Karkulku, kterou i s babičkou snědl vlk.

Teoretická část této práce je rozdělena do tří kapitol, kdy v té první jsou definovány základní pojmy, se kterými v následujícím textu pracuji. Jedná se o pojmy pohádka, definice dětství a dospělosti a také pohled na násilí. Ve druhé kapitole se pak pokouším definovat vliv pohádek na děti, na jejich představivost, morální hodnoty a také na jejich agresivitu. Závěrečná část teorie pojednává o jednotlivých pohádkách v souvislosti na zemi autora, kde se zamyslím nad násilím v porovnání ruských, dánských německých a českých pohádek.

V praktické části jsem pak zvolila kvantitativní metodu. Prostřednictvím dotazníků zjišťuji, jaký vztah mají respondenti k pohádkám a jak vnímají násilí v pohádkách. Také jsem jim položila dvě otevřené otázky, kde mají dotázání uvést pohádku, ve které vnímají příliš mnoho násilí a také svou nejoblíbenější pohádku. Tento výzkum je prováděn mezi dospělými osobami v místě mého bydliště – Letohradě a jeho nejbližším okolí. V této části budou také potvrzeny či vyvráceny stanovené hypotézy.

¹ BETTELHEIM, Bruno. *Za tajemstvím pohádek: Proč a jak je číst v dnešní době*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000, s. 12. ISBN 80-7106-290-1.

I TEORETICKÁ ČÁST

1 Vymezení pojmů

1.1 Pohádka

Pohádky jsou jedním z prvních uměleckých textů, které potkáváme, když začneme svoji cestu životem. Pohádku můžeme charakterizovat jako smyšlené vyprávění s básnickou fantazií, zejména ze světa nadpřirozených jevů. Pohádku řadíme mezi střední epické útvary, kam kromě ní patří také báje (mýty), povídka, pověst a novela. Pohádkový příběh je fiktivní, není vázán na podmínky reálného života, každý si ho rád poslechne, třebaže nevěří, že by se mohl přihodit ve skutečnosti.

Počátky pohádek sahají do hluboké historie. Pohádky se vyprávějí odnepaměti, už v dílech Platóna můžeme číst, že staré ženy vyprávěly svým dětem symbolické příběhy – mythoi. Podle Marie – Louis von Franz se pohádky našly také na egyptských papyrech a stelai (stélách). Hrdiny jedné nejslavnější jsou dva bratři – Anup a Bata. Tyto pohádky jsou tak staré více než 3000 let.²

Ze slohového hlediska jsou pro pohádku charakteristické následující znaky, některé z nich doplňují konkrétními příklady:

Ustálené začátky i závěry – pohádky často začínají slovy „Za devatero horami a devatero řekami ...“ (může být také sedmero či jiná číslovka), „Byl jednou jeden/jedna ...“ či jiné obdobné variace. Na konci pak často bývá věta „A žili šťastně až do smrti.“, „Žili dlouho, a pokud neumřeli, tak tam žijí dodnes.“ a podobně.

Dobro vítězí nad zlem – pohádka je literární útvar, který mají v oblibě především děti, a to také proto, že vždy zvítězí klad před zápor, dobro nad zlem. V konkrétním případě to znamená, že hloupý Honza přemůže draka, v jiné variantě pohádkového příběhu vyzraje na pyšnou a domýšlivou princeznu, která si ho pak vezme za muže. Vlk Červenou Karkulku sice sní, nicméně přijde zachránce hajný a Karkulku i s babičkou z vlkova břicha vysvobodí, poté vlkovi do břicha zašije kameny, čímž ho za jeho čin potrestá.

Trojí opakování – v pohádkách jsou čísla důležitá a velmi často zdůrazňovaná. Král měl tři dcery/syny, princezna dala svému nápadníkovi tři úkoly, v pohádkách mohou

² FRANZ, Marie-Louise. *Psychologický výklad pohádek: smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie*. 1. vydání. Praha: Portál, 1998. 184 s. ISBN 80-7178-260-2.

figurovat tři doprovodná zvířata. V oblibě jsou některá další čísla (sedm, devět, dvanáct, čtyřicet, sto).

Ve výstavbě syžetu se uplatňuje gradace – pohádka nás nejprve uvede do situace, o kterou v pohádce jde – poté přijde tzv. zápletka, pokračuje řešením zápletky, vyvrcholí a končí ustáleným závěrem.

Při líčení děje tvoří pohádka prudké kontrasty: dobrý/zlý, velký/malý, bohatý/chudý, vznešený/prostý.

Další, co je pro pohádku charakteristické, je **typové označení jednajících osob** (většinou beze jmen), **figury a situace v pohádce nejsou podrobně prokresleny a děj nebývá psychologicky motivován.**

Nereálná je i lokalita, kde se děj odehrává; fantazijní svět netvoří zvláštní jednotku, je nedílnou součástí světa pohádkového (království krále Dobromysla, atd.)

Při vzniku můžeme pohádky rozlišit na intencionální a neintencionální. **Intencionální** literární díla jsou dětem a mládeži adresována tvůrci a jsou určována vnějšími atributy, jako například podtitul, edice, nakladatelství, aj. Oproti tomu **neintencionální** odnož představuje veškerou četbu dětí a mládeže, v níž se ocitají slovesné projevy, které si literatura pro děti a mládež přisvojuje a které se tak podílejí na jejím neustálém kvantitativním růstu. Mezi zmíněné slovesné projevy patří literární, školní četba – slabikáře, čítanky, časopisecké, divadelní a filmové texty a další. V četbě dětí od druhé poloviny 20. století převažuje intencionální tvorba. Tyto pojmy poprvé zavedl František Tenčík ve svém díle *Četba mládeže v počátcích obrození* (Praha: SNDK 1962).³

Pohádku můžeme také rozdělit na dva druhy – pohádku **lidovou** a pohádku **umělou - autorskou**. Příběhy se mezi lidmi vyprávěly odnepaměti, avšak především mezi dospělými posluchači. Pro děti pak byla určena jen malá část, jako třeba pohádky o zvířatech a kratší, jednoduché pohádky se zvířecími a dětskými postavami. Stejně tak i první literárně upravené sbírky lidových pohádek – například J. Malého, M. Mikšíčka, B. Němcové nebo B. M. Kuldy - vycházely jako četba pro dospělé, jako populární literatura pro lid. Tyto sbírky lidových pohádek a pověstí vydavatelé určili rovněž dětem. Kulda v předmluvě ke sbírce z roku 1854 výslovně uvádí: „Učitelové připraví radost neobyčejnou mládeži školné, když za odměnu pilnosti a pozornosti jim po škole některou pohádku nebo pověst přečtou, o čem se již sám

³ ČEŇKOVÁ, Jana a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. 1. vydání. Praha: Portál, s. r. o., 2006. 171 s. Dostupné z WWW: <www.portal.cz>. ISBN 80-7367-095-X. S. 12.

dokonale a často přesvědčil ...“ Souhrnně tedy lze říci, že v první fázi byly úpravy folklorních pohádek a pověstí neintencionální, příležitostnou a nezáměrnou četbou pro děti.⁴

Během druhé poloviny 19. století se okruh četby „pro lid“ obohacoval a rozšiřoval. Tehdejší čtenáři si mohli vybírat z povídek a románů domácích a přeložených, z knížek hodnotných, horších i nejhorších, jako byly rozvláčné, senzační, „ukrutné“, „krvavé“ romány překládané hlavně z němčiny. Pohádky a pověsti „poklesly“ do dětské četby a staly se pro dospělé čtenáře četbou neintencionální a příležitostnou. Tento přechod se neudál najednou, nýbrž znenáhla a postupně, avšak dá se odhadnout, že k němu došlo na přelomu 19. a 20. století.⁵

Druhým typem pohádky je pohádka umělá nebo také zvaná autorská. Jedná se o umělý příběh s pohádkovými rysy – nejčastěji s kouzelnými prvky – určený zpravidla dětem. Prvním, kdo použil rysy autorské pohádky, byl italský renesanční prozaik Giovanfrancesco Straparola ve svém díle *Líbezná noc* (první část 1550, druhá část 1553), kde autor využil a silně pozměnil řadu pohádkových motivů. Za skutečného zakladatele autorské pohádky se však považuje dánský prozaik, básník, dramatik a pohádkář **Hans Christian Andersen** (1805-1875), o jehož díle se budu zmiňovat ve třetí kapitole této bakalářské práce. Na Andersena pak přímo a přiznaně navázal **Oscar Wilde** (1854-1900), v jeho dílech se však vytrácí inspirace folklorem, pohádky jsou plny symbolů, jinotajů a impresionistických obrazů. Oba dva byli prvními autory, kteří do pohádky vnesli civilní realie a problémy současného světa.⁶

K zakladatelům žánru české autorské pohádky bezpochyby patří **Eliška Krásnohorská** (1847-1926). Spisovatelka jednak zpracovávala folklorní motivy, které rozšiřovala a upravovala (např. *Sluníčkovy sestry*), jednak vytvářela vlastní pohádky ve stylu pohádek folklorních (*Láska otcovská*) a jednak volbou témat z reálného světa, předmětů denní potřeby (*Měch a samovar*) nebo ze světa zvířat (*Dvojí přátelství*) navazovala na typ andersenovského příběhu, v němž se silněji uplatňují moralistní motivy.⁷

Na českou literární tvorbu pohádek (a s nimi i pověstí), ať už jde o úpravu lidových textů nebo o umělé pohádky, působily od minulého století až do dneška intenzivně jinonárodní

⁴ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. 1. vydání. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku Akademie věd České republiky, 1998. 183 s. ISBN 80-85010-06-2. S. 171.

⁵ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. 1. vydání. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku Akademie věd České republiky, 1998. 183 s. ISBN 80-85010-06-2. S. 172.

⁶ ČENKOVÁ, Jana a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. 1. vydání. Praha: Portál, s. r. o., 2006. 171 s. Dostupné z WWW: <www.portal.cz>. ISBN 80-7367-095-X. S. 130-131.

⁷ ČENKOVÁ, Jana a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. 1. vydání. Praha: Portál, s. r. o., 2006. 171 s. Dostupné z WWW: <www.portal.cz>. ISBN 80-7367-095-X. S. 136.

pohádky. České literární pohádky nežily v podvědomí čtenářů i autorů izolovaně, ale mísily se a křížily s pohádkami národů evropských i z celého světa. To se projevuje v rovině nakladatelské, čtenářské i autorské. Literární historikové našli jasné stopy maďarských a německých pohádek v Národních báchorkách a pověstech B. Němcové, rovněž v Erbenových českých pohádkách se uplatnily některé prvky, které mají jiný původ než zrovna český.⁸

1.2 Dětství a dospělost

Život každého z nás je rozdělen do několika etap. Vezmeme-li tři základní, tak je to dětství, dospělost a stáří. Ve své bakalářské práci však použiji rozdělení etap lidského života podle Erika Eriksona, které ve své knize použil Pavel Říčan.⁹

Erikson určil s použitím myšlenek Sigmunda Freuda osm etap v životě každého člověka, etapy pak postupně plní jeden základní úkol určený jeho dosavadním tělesným, rozumovým a citovým vývojem a také společností, která od nás v každém věku něco očekává a zároveň nám něco umožňuje. V následujících řádcích si jednotlivé kroky rozdělení životních etap podle Eriksona uvedeme a krátce zcharakterizujeme.

Kojenecký věk (stadium receptivity¹⁰) – první etapa života do jednoho roku věku. Dítě rozvíjí senzorio-motorickou inteligenci, tj. učí se užívat své tělo, obvykle ruce k dosahování na jednotlivé předměty. Vývojovým úkolem této etapy je získání základní důvěry. Ta se pak má stát a zůstat nejhlubší vrstvou osobnosti, která přežije všechna pozdější zklamání. Zároveň se objevuje i základní naděje, o které se pak po celý život říká, že „umírá poslední“. Základní důvěra, prostřednictvím které přijímáme to, co je nám poskytováno, není samozřejmostí. Kojenec se musí učit odmítat také to, co není dobré, a nevěřit tomu, co jeho důvěru nezasluhuje.

Batoletí věk (stadium autonomie¹¹) – etapa života od prvních do třetích narozenin. Batoletě se rozvíjí pohybově, začíná si hrát a to mu působí radost. Od stadia senzorio – motorického dítě přechází k myšlení symbolickému, tj. myšlení pomocí představ a fantazie. Důležitým předmětem se stává vlastní Já, dítě si uvědomuje sama sebe. Vývojový úkol batoletě ukládá poznat tzv. svobodu v řádu – v praxi to znamená, že dítě má pochopit, co se má a nemá,

⁸ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. 1. vydání. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku Akademie věd České republiky, 1998. 183 s. ISBN 80-85010-06-2. S. 174.

⁹ ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie: Příručka pro studenty*. 1. vydání. Praha: Portál, s. r. o., 2005. 286 s. ISBN 80-7178-923-2. S. 266-277.

¹⁰ receptivita = vnímavost

¹¹ autonomie = svébytnost, nezávislost

a najít v tomto řádu zalíbení. S touto etapou často přichází první vzdor (tzv. první negativistické období). S nástupem řádu dítě objevuje slovíčka „Chci“ a „Nechci“ a také pomocí nich tak experimentuje ve vztazích s dospělými.

Předškolní věk (stadium iniciativy¹²) – věk dítěte tohoto období se pohybuje v rozmezí tří až šesti let. V tomto stadiu se vyvíjí tvořivost a inteligence, předškolák pochopí princip počítání, naučí se používat tisíce slov (a dalším tisícům rozumí), ve hře projevuje bohatou fantazii, suverénně kreslí a miluje pohádky. Mnoho místa a času v životě předškoláka zabírá agresivita a to jak ta, kterou vnímá okolo sebe, tak i jeho vlastní agresivní impulzy – ať už dobře nebo špatně zvládané. Hlavní úkol ve vývoji předškoláka je tzv. iniciativa regulovaná svědomím. Předškolní dítě se učí jít energicky, útočně „na věc“, pouštět se do odvážných dobrodružství, tvrdě dorážet a dobývat. Ve fantaziích je jeho ideálem lovec, bojovník nebo policista, u dívek jsou představy podobné, ale méně přímočaré. Začíná ale fungovat nová brzda, kterou společnost dovede „vestavět“ do dětské duše - svědomí. Tento varovný vnitřní hlas nutí dítě vzdát se toho, co poznalo jako špatné, případně dovede trestat výčitkami, pokud varování neuposlechlo.

Mladší školní věk (stadium přičinlivé píle) – Sigmund Freud definoval čtvrtou fázi jako *stadium latence*, což je pojem negativní (naznačuje, co v tomto stadiu není nebo co se málo projevuje) – Erikson však ve svém pojmenování čtvrté etapy uvažuje pozitivně – doslova uvádí, že je třeba „*vytvoření vztahu ke vzdělání jako ústřední téma.*“¹³ Mladší školní věk se pohybuje v rozmezí 6-11 let. Dítě se v tomto období většinou projevuje jako střízlivý realista, který se zajímá o fakta a o fungování věcí okolo sebe. Ve vývoji inteligence se objevují konkrétní logické informace, jejichž fungování Pavel Říčan ve své knize popisuje jednoduchým pokusem:

*„Před dítě postavíme dvě sklenice stejného tvaru, v obou je stejné množství vody. Nyní přelijeme z jedné sklenice vodu do jiné, která je však užší, takže v ní bude hladina vody dosahovat výše. Zeptáme se, kde je více vody. Dítě, které dosud konkrétní logiku neovládá, bude přemýšlet a řekne, že v užší nádobě je vody více, protože hladina sahá výše. Dítě ovládající konkrétní logiku řekne bez přemýšlení, že vody je v obou nádobách stejně.“*¹⁴

Vývojovým úkolem tohoto stadia je snaživá píle. Typickým novým nárokem této životní etapy je vytrvalá, systematická snaha o dosažení cíle, který je vzdálený, překonávání překážek

¹² iniciativa = popud k činnosti, podnět, podnikavost

¹³ ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie osobnosti: Obor v pohybu*. 5. rozšířené vydání. Praha: Grada Publishing, a. s., 2007. 196 s. ISBN 978-80-247-1174-4. S. 162.

¹⁴ ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie: Příručka pro studenty*. 1. vydání. Praha: Portál, s. r. o., 2005. 286 s. ISBN 80-7178-923-2. S. 272.

a nezdaru, a to i tehdy, když činnost sama o sobě není přitažlivá. S neúspěchem je pak spojena hrozba komplexu méněcennosti – dítě může rezignovat na své plnohodnotné uplatnění ve společnosti.

Dospívání (stadium identity) – Toto období dělí Erikson dále na dvě části – pubescenci a adolescenci. Pubescence (11-15 let) je pojmenována podle ochlupení (*latinsky pubes*), které se v tomto období objevuje na ohanbí, adolescence (15-20/22 let) znamená *latinsky dorůstání*. Z anglicky mluvících zemí k nám pronikl ještě pojem teenager, kterým může být označen každý člověk ve věku 13-19 let (koncovka překladu věku končí na – teen).

Toto období je obdobím socializace, jedinec si prochází takzvanou pubertou, což je období rychlého dospívání. Toto dozrávání je často doprovázeno bouřlivým emocionálním vývojem, jedinec pak v adolescenci získává první sexuální zkušenosti.

S bouřlivým citovým vývojem souvisí v období adolescence i konfrontace s autoritami. Autoritami dospívajícího jedince jsou i nadále rodiče i učitelé, adolescent však kriticky sleduje jejich počínání, vyhodnocuje je, dává jim nálepky za „dobré chování“ nebo „špatné chování“ a bere si z nich příklad pro své vlastní jednání. Říčan v *Cestě životem* píše: *„Adolescent je v morálce absolutista. Chápe, že správné, obecně prospěšné jednání se může stát nejvyšší normou a ústředním osobním zájmem, jemuž člověk podřídí celý svůj život ... V rozletu své abstrakce dovede pojmut jako objekt mravního činu celé lidstvo. Dovede se trápit bídou lidí na druhém konci světa, trpících hladem, nemocemi, mučením. Uvažuje o vzdálených důsledcích svých drobných činů. Může sám sebe odsuzovat za běžné jednání, v němž vidí příspěvek k ekologické katastrofě, za konvenční lež, která sice nepatrně, ale přece jen přispívá k neupřímnosti a zkáze lidských vztahů v celém okolí a může se stát rozhodujícím miligramovým závažím na vahách, jejichž zhroupení rozhodne o přežití či zkáze lidstva.... Stává se fanatikem pravdy, asketou čistoty, reformátorem lidstva.“¹⁵*

Nutno ale říci, že ne každý teenager prožívá svou pubertu takto. Ti, kteří tento průběh mají, stojí před rizikem nebezpečí. Když pozná neuskutečnitelnost svých absolutních ideálů, může se – podle zákona „vše nebo nic“ typického pro adolescentní mentalitu – zlomit a hledat opačnou cestu v bezohledném egoismu. V tomto období také přichází vzpoura proti autoritám. Dospívající člověk se snaží vytyčit vlastní pravidla, odmítá respektovat nastavená pravidla zejména své rodiny a tzv. s rodiči „bojuje“.

¹⁵ ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem: Vývojová psychologie*. 2. vydání. Praha: Portál, 2006. s. 211. ISBN 80-7367-124-7.

Erikson pak stanoví jako vývojový úkol právě **identitu**. V překladu znamená tento pojem totožnost a souvisí s tím, o čem jsem psala v předchozích řádcích. Dospívající hledá ve svém životě odpověď na otázky: Kým podle svého nejhlubšího přesvědčení jsem? Jaký jsem, co chci, čím chci ve svém životě být, co dokážu, čemu opravdu věřím, kam patřím, pro co chci žít? Hledání identity je náročný úkol – znamená to uvědomit si všechny dosavadní zásady, názory a postoje, které jsme si bez velkého přemýšlení osvojili v dětství, kriticky je přezkoumat a bez milosti se rozloučit s těmi, které jsou pro naše představy nevyhovující.

Mladá dospělost (stadium intimacy) – Toto období klade před člověka jednak cíl profesní, a jednak cíle osobní. V profesním životě si právě v tomto období, které Erikson klasifikuje ve věkovém rozpětí 20-30 let, má jedinec zařídit svou existenci. To znamená, uplatnit se v povolání, které mu pomůže vybudovat si stabilní příjem. Samozřejmě vždy je na výběr – buď si může jedinec zvolit náročné povolání, které mu zabere spoustu času i mimo pracovní dobu (neustálé studium nových materiálů, časová náročnost profese), nebo si může zvolit zaměstnání nenáročné, které ale často jde ruku v ruce se stereotypem a rutinou. Málokdy se podaří spojit tyto dva typy v ideální zaměstnání, ovšem výjimka potvrzuje pravidlo.

V osobním životě má před sebou člověk cíl uspořádat si své mezilidské vztahy. S tím souvisí hlavní vývojový úkol této etapy – **nalezení a vybudování intimacy**. Intimita mladého dospělého je obvykle intimitou sexuální a erotickou a má být na vyšší úrovni než intimita dospívajícího. Hrozbou této etapy je izolace, do které může mladý dospělý upadnout, neměl-li dostatek odvahy naplno a bez výhrad vstoupit do sexuálního života, nebo byl-li v začátcích svého sexuálního života citově poraněn, anebo ten, který ve svých četných dobrodružstvích promarnil schopnost angažovat se ve vztahu naplno, celou svou bytostí.

Střední dospělost (stadium generativity¹⁶) – v tomto období, přibližně mezi třicítkou a šedesátkou, se podle Eriksona odehrává hlavní život. Ve své Cestě životem Říčan toto období ještě rozděluje do tří částí – poledne života (30-40 let), druhý dech (40-50 let) a období mezi 50-60 lety, kde se ptá: „Jaké je to po padesátce?“. V tomto období by už člověk měl mít zajištěné životní standardy a jeho poslání by se dalo podle Eriksona shrnout do dvou slov: „milovat a pracovat“. Správně žijící člověk by měl mít v tomto období své „těžiště“ mimo sebe sama. Především s láskou pečuje o to, za co přijal zodpovědnost. Nemusí jít jen o vlastní potomky, může jít i o učitele, který má zodpovědnost za své studenty, a podobně.

¹⁶ generativita = přesunutí těžiště zájmu jedince mimo svou osobu

Hlavní vývojovým úkolem střední dospělosti je **generativita** (z lat. *genero = plodit, rodit, stvořit*). Nebezpečím této životní etapy je nedostatek odvahy nebo ochoty dávat druhým, což vlastně znamená rozdat sám sebe.

Pozdní dospělost – stáří (stadium integrity) – od 60. roku života přichází pro člověka poslední životní etapa, která má však trvat u každého různou délkou trvání. Tímto životním stádiem se zabývá vědní obor gerontopsychologie, Říčan k ní ale ve své Příručce pro studenty¹⁷ píše: „*Literatura o psychologii stáří pojednává většinou o tom, jakou péči a pomoc potřebují staří lidé, kterým ubývá tělesných i duševních sil, kteří trpí nemocemi, smyslovými defekty, samotou a smutkem, strachem ze smrti, atd. Existuje ale i zdravé, normální stáří.*“ Okřídlené přísloví praví, že člověk je tak starý, jak se cítí a faktem je také to, že i stadium integrity s sebou přináší řadu úkolů a možností.

Hlavní vývojovým úkolem je podle Eriksona **integrita** (z lat. *integer = celý*). V překladu tedy celistvost lidského života znamená zejména čtyři věci: 1. Poznání pravdy příběhu, který byl můj život jako celek; 2. Smíření s tím, co bylo a jak bylo – uzavřít to, odpustit a přijmout odpuštění, být připraven v míru odejít; 3. Domov – je čas pochopit, kde mám své kořeny, kam patřím, čeho jsem částí; kterého kraje, kultury, národa – snad i Země a vesmíru; 4. Moudrost, kterou lze najít ve filozofii a ve víře – včas, dokud rozum nevyhasne, se má starý člověk naplno otevřít tomu nejlepšímu, co ho chce oslovit.

Každá z osmi etap Eriksonova rozdělení s sebou nese svůj vývojový úkol, v každé etapě dozrává jiná část naší osobnosti a teprve v posledním stadiu, stadiu integrity je naše osobnost celistvá. Ve stáří se pak člověk ohlíží za sebe, do své minulosti a bilancuje a říká si, že to a tamto mohl udělat jinak. Čas však nelze vzít zpět.

1.3 Násilí, agresivita

Zřejmě každý z nás si pod pojmem násilí představí něco špatného, negativního, definic tohoto pojmu ale existuje více. Světová zdravotnická organizace (WHO) definovala násilí jako úmyslné použití, či hrozba použití fyzické síly nebo moci proti sobě, jiné osobě, proti skupině či komunitě, a to síly (moci), která má, nebo s vysokou pravděpodobností bude mít, za následek poranění, smrt, psychickou újmu, poruchu vývoje, či osobnosti.

¹⁷ ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie: Příručka pro studenty*. 1. vydání. Praha: Portál, s. r. o., 2005. 286 s. ISBN 80-7178-923-2. S. 272.

Násilí může být různé – fyzické, psychické, sociální, sexuální, institucionální, mediální, rasové, projevat se může sebepoškozováním, omezováním osobní svobody, útlakem, vydíráním, týráním, atd. Vynalézavost násilníků pak nezná mezí.

Na druhou stranu ale francouzská odbornice v oblasti dětské psychiatrie Edwige Antier ve své knize píše, že agresivita je součástí lidské přirozenosti.¹⁸ Agresivita má velký úkol ve vývoji dítěte, stejně tak, jako například láska. Dodává totiž dítěti sílu a také motivaci k sebepřekonávání. Ve výchově dítěte pak není úkolem rodičů agresivitu odstraňovat, právě naopak. Musí v dítěti tuto energii směřovat k dosažení pozitivních cílů, a to jak pro dítě samé, tak i pro jeho okolí.

O různých formách násilí píše ve svém díle *Lidské srdce* významný americký psycholog a sociolog německého původu Erich Fromm.¹⁹ V kapitole 2 své knihy uvádí, že rozdíl mezi různými typy násilí je založen na rozdílu mezi jejich vědomými či nevědomými motivacemi. A právě jenom pochopení nevědomé dynamiky chování nám dovolí porozumět chování samotnému, jeho kořenům, průběhu a energiím, jimiž je nabit.

Nejnornálnější a nejméně patologickou formou násilí je podle Fromma takzvané **hravé násilí**. Nacházíme je v oněch formách, v nichž se násilí cvičí ve snaze dosáhnout obdivuhodné dokonalosti, nikoli ve snaze ničit, kdy není motivováno nenávistí a destruktivností. S příklady hravého násilí je možno se setkat v mnoha případech: od válečnických her primitivních kmenů až po umění šermu v zenovém buddhismu. Při těchto „hrách na boj“ není cílem zabít. To se týká ale přirozeně jen ideálního typu takovýchto her.²⁰

Mnohem větší praktický význam Fromm přikládá takzvanému **násilí reaktivnímu**. Tím se rozumí takové násilí, jehož je užito při obraně života, svobody, důstojnosti a majetku, ať už vlastního nebo jiných. Pramení ze strachu a je to vůbec nejčastější forma násilí vůbec. Zde můžeme násilí vyvolané pocitem závisti či žárlivosti demonstrovat na příběhu o Kainovi, kterého nemilovali, aniž to sám nějak zavinil, a který zabije svého bratra, jemuž se dává přednost, či na příběhu o Josefovi a jeho bratrích. To jsou klasické verze žárlivosti a závisti.²¹

Jiný typ násilí, příbuzný násilí reaktivnímu, ale už o krůček blíže směrem k patologickému, je **násilí za účelem pomsty**. Násilí v tomto případě nemá funkci obrannou, křivda již byla učiněna. Pomstychtivé násilí má iracionální funkci odčinit magicky to, co bylo

¹⁸ ANTIER, Edwige. *Agresivita dětí*. 2. vyd. Praha: Portál, s.r.o., 2011. ISBN 978-80-7367-881-4. s. 9.

¹⁹ FROMM, Erich. *Lidské srdce*. 1. vydání. Praha: Český klub, nakladatelství Josefa Šimona, SIMON AND SIMON PUBLISHERS, 1996, s. 20-35. ISBN 80-85637-28-6.

²⁰ FROMM, Erich. *Lidské srdce*. 1. vydání. Praha: Český klub, nakladatelství Josefa Šimona, SIMON AND SIMON PUBLISHERS, 1996, s. 21. ISBN 80-85637-28-6.

²¹ FROMM, Erich. *Lidské srdce*. 1. vydání. Praha: Český klub, nakladatelství Josefa Šimona, SIMON AND SIMON PUBLISHERS, 1996, s. 20-21. ISBN 80-85637-28-6.

uděláno ve skutečnosti. Podrobnější analýza pomstychtivého násilí říká, že nezpůsobitý člověk, zmrzačený bezmocí může získat sebeúctu, jež byla otřesena nějakou křivdou, jen jediným způsobem: že se pomstí podle *lex talionis* „oko za oko, zub za zub“. Naproti tomu osoba, která žije produktivně, takovou potřebu nemá, anebo ji má jen v malé míře. Dokonce i tehdy, když byla zraněna, napadena nebo jí bylo ukřivděno, sám proces produktivního života jí dá na minulou křivdu zapomenout. Schopnost produkovat se ukazuje silnější než přání pomstít se.

Otřesená víra, to je další zdroj destruktivnosti, který je blízce příbuzný předchozímu typu násilí. Dítě začíná svůj život s vírou v dobro, lásku, spravedlnost. Kojenec má víru v to, že ho matka zahřeje, postará se o něj, stejně tak tato víra může být v jinou osobu – otce, prarodiče, tetu, atd. Může se také projevit jako víra v Boha. Pak ale dítě uslyší otce v nějaké důležité věci lhát; vidí jeho zbabělý strach z matky, je ochoten dokonce dítě zradit, jen aby ji uklidnil. Může být také svědkem pohlavního styku rodičů a může si z toho odnést zkušenost, že otec je surové zvíře - je nešťastné nebo poděšeno a žádný z rodičů, kteří jsou údajně na ně tak koncentrováni, to nezpozoruje. Když se jim dítě svěří, nevěnují tomu pozornost. Původní víra v lásku, pravdomluvnost a spravedlivost rodičů je otřesena ještě mnohokrát. Ztráta této víry vede někdy u dětí, jež jsou vychovávány nábožensky, přímo ke ztrátě víry v Boha. Mezi tím, je-li to víra v nějakou osobu nebo v Boha, však není velký rozdíl. To, co je ztraceno, je vždycky víra v život, v možnost doufat v něj, mít v něj důvěru. Je jistě pravda, že každé dítě prochází celou řadou deziluzí; na čem tu však záleží, je hloubka a krutost jednotlivého zklamání. Část této první a kruciólní zkušenosti s otřesením své víry udělá dítě ve svém velmi útlém věku, ve čtyřech, pěti či šesti letech, ba často dokonce mnohem dříve, v tom období svého života, na něž si jen málo pamatuje. Ke konečné ztrátě víry dochází mnohdy ve věku mnohem pozdějším – po zradě přítele, milanky, učitele, náboženského či politického vůdce, v něhož dotyčný věřil. Zřídka je to jeden jediný případ, ale spíše řada drobných zkušeností, jež se kupí na sebe a jež nakonec vírou dané osoby přece jen otřesou.

Reakce na takovéto zkušenosti jsou různé. Jedna osoba může reagovat tak, že ztratí svou závislost na té osobě, která ji zradila, tak, že se stane sama nezávislejší a že získá schopnost nacházet nové přátele, učitele či milované bytosti, na něž se spoléhá a v něž věří. To je ta nejvíce žádoucí reakce na raná zklamání. V mnoha jiných případech je výsledek takový, že osoba zůstává skeptickou, doufá v zázrak, jenž jí vrátí její víru, zkouší další a další lidi anebo se vrhá do náruče mocné autority (např. církve či politické strany), aby získala svou

víru zpět. Mnohdy překonává své zoufalství ze ztráty víry tím, že se pošetile honí za světskými cíli – penězi či prestiží.

Reakce, která však má souvislost s násilím, je opačná – do hloubky ošálená a zklamaná osoba může začít nenávidět život. Člověk už nevěří ničemu, není pro něj nic, pro co by mohl žít – pak se život opravdu stává něčím, co si zaslouží jenom nenávisť. Člověk si přeje dokázat, že život je zlý, že lidé jsou zlí a že je špatný i on sám.

Od otřesené víry v tomto stadiu je pak už jen krůček k dalšímu typu násilí, už ve formě patologičtější. **Násilí jako kompenzace** pro Fromma znamená náhražku za produktivní činnost, vyskytuje se proto u impotentní osoby. Fromm zde nemá na mysli pouze sexuální potenci, to je pouze jedna z forem potence. Když je člověk neschopen jednat, například proto, že je bezmocný, že má strach, že něco neumí, je nepotentní, trpí – utrpení z nemožnosti tkví v samotném faktu, že byla v člověku porušena rovnováha, že nemůže akceptovat stav naprosté bezmocnosti, aniž se předtím nepokusí znovu získat svou schopnost činu. K tomu vedou podle Fromma dvě cesty – jedna z nich je podrobit se a ztotožnit se s osobou nebo skupinou, jež má moc. To nabízí člověku iluzi, že jedná, zatímco se ve skutečnosti pouze podrobuje a stává se jaksi součástí těch, kdo jednají.²²

Druhou cestou je pak lidská schopnost ničit. Člověk se tak mstí na životě za to, že ho negoval. Násilí jakožto kompenzace je přesně to násilí, jež má své kořeny v bezmocnosti a jež ji kompenzuje. Člověk, který nemůže tvořit, chce ničit. V tvoření a v ničení překračuje svou úlohu pouhého tvora. Tuto myšlenku vyjádřil stručně Camus, když nechal svého Caligulu říci: „*Žiji, zabívám, používám úchvatné moci ničitele, proti níž je moc stvořitelova pouhou dětskou hrou.*“

Blízce příbuzné tomuto druhu je úsilí dosáhnout úplné a absolutní kontroly nad živou bytostí, živočichem nebo člověkem. Toto úsilí je podstatou dalšího druhu násilí podle Fromma, **sadismu**. V sadismu není podstatné přání působit druhým bolest. Všechny možné formy sadismu jsou založeny na jednom podstatném impulsu: dosáhnout úplného panství nad jiným člověkem, udělat z něho bezmocný objekt své vůle, stát se jeho bohem, dělat s ním, co se nám jen zachce. Ponížit ho a zotročit, nejradikálnějším prostředkem pak je nechat ho trpět, poněvadž neexistuje jiná větší moc nad jiným člověkem než přinutit ho, aby se podrobil trápení, aniž je schopen se bránit.²³

²² FROMM, Erich. *Lidské srdce*. 1. vydání. Praha: Český klub, nakladatelství Josefa Šimona, SIMON AND SIMON PUBLISHERS, 1996, s. 28. ISBN 80-85637-28-6.

²³ FROMM, Erich. *Lidské srdce*. 1. vydání. Praha: Český klub, nakladatelství Josefa Šimona, SIMON AND SIMON PUBLISHERS, 1996, s. 30. ISBN 80-85637-28-6.

Z Frommových úvah pak vyplývá, že násilí jakožto kompenzace je následek nežitého a zmrzačeného života. Může být potlačeno strachem z trestu, může být dokonce odvedeno jinam nejrůznějšími podívanými a zábavami. Zůstává však potenciálně při plné síle a projeví se kdykoli potlačující síly ochabnou.

Jako poslední, nejhorší typ násilí pak Fromm uvádí archaickou „**žízeň po krvi**“. To už není násilí ubožáka, nýbrž krvežíznivost člověka, jehož svazek s přírodou je ještě plně vyvinut. Jeho vášeň zabíjet je způsob jak překračovat život, podstatou jeho života se stává krev.

Pohledů na násilí je několik, je ale třeba si uvědomit, že násilí nás provází na každém kroku. V současném přetechnizovaném světě každý den čteme či posloucháme v médiích o různých případech násilí, které prolínají všechny generace. Je tedy důležité „svou“ agresivitu udržet v mezích přijatelnosti a jak uvádí Edwige Antier – využít ji k dosažení cílů, které si před sebe klademe.²⁴

2 Vliv pohádek na děti

Pohádky jsou jedinečné nejen jakožto literární útvar, ale také jakožto umělecké dílo zcela srozumitelné dítěti, tak jako žádný jiný druh umění. Pohádka poskytuje dítěti zábavu i poučení o něm samém a podporuje osobnostní růst. Nabízí smysl na tolika různých úrovních a obohacuje dětskou existenci tolikerým způsobem, že jedna kniha nemůže plně ocenit míru a rozmanitost přínosu pohádky pro dětský život.²⁵ Výzkumu pohádek a jejich působení se ve svém díle věnoval mimo jiné i Bruno Bettelheim.

Bettelheim ve svém Tajemství pohádek pojednává jednak o významu psychologickém, jednak ale také zkoumá pohádky jako díla umělecká. Pohádky podle jeho názoru „*na rozdíl od jiných druhů literatury, vedou dítě k objevování vlastní identity a vnitřních puzení, a naznačují mu, jaké zkušenosti bude potřebovat k dalšímu rozvoji své osobnosti. Dávají čtenáři jasně najevo, že úspěšný život je i přes nepřízeň osudu dosažitelný, ale pouze tehdy, nenechá-li se člověk odradit od nebezpečných bojů, bez nichž plné identity nelze nikdy dosáhnout.*“²⁶ To můžeme potvrdit i v reálném životě – můžeme dosáhnout vytyčeného cíle, ale pouze za předpokladu, že splníme všechna úskalí, která nás na cestě k vytoužené metě potkají. Nesplnění pak znamená neúspěch.

²⁴ ANTIER, Edwige. *Agresivita dětí*. 2. vyd. Praha: Portál, s.r.o., 2011. ISBN 978-80-7367-881-4. s. 9.

²⁵ BETTELHEIM, Bruno. *Za tajemstvím pohádek: Proč a jak je číst v dnešní době*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000, s. 15-16. ISBN 80-7106-290-1.

²⁶ BETTELHEIM, Bruno. *Za tajemstvím pohádek: Proč a jak je číst v dnešní době*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000, s. 27. ISBN 80-7106-290-1

Poselství pohádek se můžeme snažit uchopit mnoha způsoby. Bettelheim říká, že „*boj proti krutým životním nesnázím je nevyhnutelný a patří neodmyslitelně k lidské existenci.*“²⁷ Také ale uvádí, že snaha lidské bytosti postavit se všem nepředpokládaným a často nespravedlivým těžkostem, dokáže všechny překážky překonat a člověk nakonec z boje vzejde jako vítěz.

2.1 Vliv na hodnotovou orientaci dětí

Pohádky mají velký psychologický význam pro děti všech dob, ať už chlapce či holčičky.²⁸ Jedinečná morální síla pohádky však nespočívá v tlumočení abstraktních etických principů, ale v barvitém zobrazení hmatatelných stránek dobra a zla tak zosobněných do pohádkových postav, že jakékoli pochybnosti o tom, kdo kam patří, nejsou na místě. Právě díky pohádkám děti objevují základy mravní existence zakotvené v historii a kultuře.²⁹

Děti v pohádkách rychle a snadno poznají charakter postav, jasné protiklady dobra a zla dětem pomáhají pochopit rozdíl mezi těmito aspekty. Prostřednictvím pohádek se dítě seznamuje s jednou ze základních lidských norem, a to že po přestupku následuje vina a trest. Červená Karkulka neuposlechne maminku, sejde z cesty, baví se s vlkem (neznámým člověkem) a jako trest za neuposlechnutí maminky je vlkem sežrána. Vlk však je za svou chamtivost také potrestán, a to kladnou postavou myslivce, který babičku a Karkulku z vlkova břicha vysvobodí a vlkovi do břicha zašije kameny (trest). Vlk se poté utopí ve studně, ze které se chce napít a právě kameny (vina) ho do ní stáhne.

Pohádky poukazují také na další hodnotová hlediska. Tradičním a obecně platným heslem pohádek se stalo tak trochu okřídlené sousloví „Láska a dobro vítězí nad zlem a nenávistí.“ Pro dítě je potrestání zlé a záporné postavy důležité, stejně jako šťastný konec, který však koncem nemusí být – dítě má ale za to, že od šťastného konce už hlavní hrdinové žijí bez jakýchkoliv překážek po celou dobu svého života. To je však v samotném životě nereálné. Dítěti to však pomáhá ve vizi do dalšího života, tato teze v něm uchovává naději na věčný život.

Další aspekt, který pohádka dítěti nabízí, je pohled na jednotlivé osobnosti a následný výběr „kým chci být“. Dítě se však podle Bettelheima³⁰ nerozhoduje ani tak podle toho,

²⁷ BETTELHEIM, Bruno. *Za tajemstvím pohádek: Proč a jak je číst v dnešní době*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000, s. 12. ISBN 80-7106-290-1

²⁸ BETTELHEIM, Bruno. *Za tajemstvím pohádek: Proč a jak je číst v dnešní době*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000, s. 21. ISBN 80-7106-290-1

²⁹ ČERNOUŠEK, Michal. *Děti a svět pohádek*. 1. vydání. Praha: Albatros, 1990. S. 25-26. ISBN 80-00-00060-1.

³⁰ BETTELHEIM, Bruno. *Za tajemstvím pohádek: Proč a jak je číst v dnešní době*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000, s. 13. ISBN 80-7106-290-1

co je dobré a co špatné, ale spíše se opírá o tu stranu, která v něm vzbuzuje náklonnost či nelibost. Čím je dobrá postava jednodušší a přímější, tím je pro dítě snazší ztotožnit se s ní a zavrhnout postavu špatnou. A je-li zvolená pohádková postava velmi dobrým člověkem, pak se i dítě rozhodne, že chce být tak dobré jako jeho vyvolený.

Pohádky přinášejí dítěti také poselství, které podle Bettelheima spočívá v tom, že pokud se člověk nevyhýbá boji proti nevyhnutelným životním nesnázím, které před ním v průběhu života stojí, a všechny překážky přemůže, nakonec vyjde jako vítěz. Jen je třeba bojovat až do konce, věřit ve svou sílu a nevzdávat se – stále uchovávat sám v sobě naději na lepší budoucnost. Ostatně přesně tak přemohl Honza draka i král Miroslav dokázal změnit Pyšnou princeznu.

Vliv pohádek na formující se osobnost dítěte tedy nelze upřít, dítě díky pohádkám poznává svět a seznamuje se s nástrahami, které pro něj může život připravit. Vždyť i on bude jednou bojovat o své místo ve světě, ať už ve škole, zaměstnání nebo rodině.

2.2 Vliv na agresivitu dětí

Jak už bylo řečeno v předchozí kapitole, musíme si uvědomit, že agresivita je neoddelitelnou součástí každého lidského já. Ve všední realitě dnešní doby dítě už od raného věku vnímá prvky agresivity z běžné řeči ve svém okolí či z médií, které často na násilí upozorňují. Ve srovnání s vlivy agresivity jim pomáhají právě pohádky. Jakýmsi věkem pohádek je podle odborníků předškolní věk, kdy si dítě uvědomuje, co je dobré a co je špatné, tyto kontrasty vnímá a samo se je pokouší kvalifikovat, například při hře se sourozencem, ať už mladším či starším, či při herní činnosti v předškolním zařízení. Tady se může dítě setkávat s agresivitou vycházející ze sebe samého nebo i od ostatních dětí.

2.3 Vliv na představivost dětí

Dětská fantazie je nepopsatelná. Rozvíjet se začíná již v batolecím věku, kdy dítě objevuje svět kolem sebe. Pomáhají mu v tom nejen hračky, kterými je obklopen, ale také komunikace s matkou a otcem. Proto je dle mého názoru dobře, když rodiče již tak malému dítěti čtou pohádky. Děti totiž chápou svým myšlením svět v úplně jiném světle než dospělí a pomyslné můstky k pochopení reality jim v tom dělají právě pohádky.³¹ Díky jednoduchým příběhům se nejen utužují vztahy mezi účastníky vyprávění – nejčastěji dítě a matka, mohou to být ale také prarodiče, teta, či třeba chůva – ale také se dítěti jeho fantazie rozvíjí, dostává se mu pocitu volnosti, protože nikdo mu nemůže přikázat ani zakázat, co má v jeho mysli být.

³¹ ČERNOUŠEK, M.: *Děti a svět pohádek*. 1. Vydání, Albatros, Praha, 1990

Je ale třeba také říci, že pohádka pomáhá dítěti nalézt odpovědi na otázky, které směřují k životu samému. Mohou jimi být například tyto dvě otázky: Jaký svět doopravdy je? Jakým způsobem a pro co mám na světě žít? Pohádka však na tyto otázky nedává jasnou odpověď, spíše podněcuje myšlení a fantazii dítěte – dává mu na výběr zvolit si z obsahu pohádky pro něj podstatné informace a užítkovat je pro svůj vlastní prospěch.³² Podle Bettelheima pohádka postupuje způsobem, jaký je vlastní myšlení dítěte a s jeho zkušenostmi se světem. V pohádkovém příběhu nalezne dítě mnohem větší povzbuzení, než když se ho pomocí rozumových úvah snaží uklidnit dospělý. Dítě totiž věří pohádce, protože její pohled na svět je stejný jako pohled dítěte.

3 Postoj k násilí v pohádkách vybraných autorů v české i světové literatuře

V uplynulých dvou kapitolách jsem se pokusila definovat tři základní pojmy, se kterými pracuji ve své bakalářské práci, a vliv pohádek na jednotlivé aspekty dětské psychiky, v té třetí se nyní zaměřím na vybrané autory literatury pro děti a mládež. Nejprve shrnu obsah porovnávaných pohádek a poté rozeberu pohled autorů a jejich uchopení násilí v díle.

Ke konfrontaci mám připraveno šest pohádkových knížek, a to díla dánského pohádkáře Hanse Christiana Andersena, pohádky německých sběratelů Bratří Grimmů, sbírku ruských lidových pohádek, české pohádky Jana Drdy a nakonec sbírku Nejkrásnějších pohádek o pyšných princeznách, které pocházejí z různých zemí, avšak do jedné knihy je shromáždili čeští autoři Jan Vladislav a Vladislav Stanovský.

3.1 Ruské pohádky – Krása nesmírná

Když se řekne ruská pohádka, většinou z nás se vybaví Mrazík, respektive jeho filmová verze, kterou roku 1964 natočil ruský režisér Alexandr Rou³³. Já jsem si ale vybrala 23 ruských lidových pohádek, které v knize Krása nesmírná převyprávěla Irina Valer'jovna Karnuchova. Dílo je nazváno podle posledního pohádkového příběhu Krása nesmírná, což je jméno nejkrásnější carevice v celém carství.

³² BETTELHEIM, Bruno. *Za tajemstvím pohádek: Proč a jak je číst v dnešní době*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000, s. 47. ISBN 80-7106-290-1

³³ Česko-slovenská filmová databáze. [online]. [cit. 2012-12-09]. Dostupné z: <http://www.csfd.cz/film/33582-mrazik/>

Nyní se podíváme na společné znaky všech ruských pohádek. Téměř všechny příběhy začínají podobně, tedy za několikero horami a několikero řekami žil starý otec, případně s matkou, a ti měli několik dětí. Ve všech příbězích se míchá bohatství s bídou, což dětským čtenářům ukazuje rozvrstvení společnosti

Příběhy se odehrávají v typicky ruské společnosti - carství, které vládne car, velmi často je hlavní hrdina pojmenován jako Ivan, objevují se i další jména, jako Fjodor, Petr, Vasil, u žen pak Vasilisa, Marja (případně obměnou Máša) či Jelena. Pro dětské čtenáře je zajímavá v některých pohádkách se opakující postava Baby Jagy, která však není vždy zápornou postavou, stejně tak se v pohádkách opakovaně zjevuje postava ptáka Mogula, který dokáže překonat velkou vzdálenost a hlavního hrdinu dopraví právě k vytouženému cíli.

Dějová struktura ruských pohádek je ve všech případech velmi podobná, starý otec, buď car, nebo chudý člověk, zadá hlavnímu hrdinovi úkol, který se v podstatě zdá nesplnitelný, ale hlavní hrdina jej zvládne. Často pomocí zvířat, kterým chtěl vzít život, ale oni ho se slovy „*nezabíjej, bohatě se ti odměním*“ od jeho činu odradili. V některých příbězích je úkolů více, v jiných naopak sice hlavní hrdina úkol splní, na zpáteční cestě ho ale zradí buď přátelé nebo vlastní tělo a cesta domů se mu pak zkomplikuje. Všechny příběhy ale končí svatbou a velmi často slovy „*a žijí tam celé věky a pořád čekají, kdy k nim přijdeme na návštěvu*“.³⁴

Morální síla ruských pohádek je nepřehlédnutelná, jednotlivé příběhy znovu a znovu ukazují čtenářům fakt, že pokud se hlavní hrdina stále drží své cesty, jde si za svým cílem a neublížíje druhým, tak své vytoužené mety dosáhne. Pohádky dopřávají čtenářům pocit nesmrtelnosti, i když se se smrtí v díle setkáme, smrt vždy potrestá toho, kdo se choval proti normám.

Co se samotného násilí týče, tak ve všech přečtených pohádkách se násilí objevuje, většinou však na osobách, které si jej takzvaně zaslouží. Například zlá sestra se snaží uškodit hlavní hrdince, snaží se ji zošklivit v očích jejího vyvoleného, pravda ale vždy vyjde najevo a sestra je za svou zlobu potrestána. Velmi často se zde setkáme se smrtí sražením hlavy či – už méně častěji, ale také - přivázáním k povozu a vláčením po poli.

3.2 Dánské pohádky Hanse Christiana Andersena

Jedním z nejslavnějších světových pohádkářů vůbec je dánský spisovatel Hans Christian Andersen (2. dubna 1805 – 4. srpna 1875). Tento výjimečný, ale také z duševní

³⁴ KARNAUCHOVA, Irina Valer'jovna. *Krásá nesmírná*. 7. vydání. Praha: Lidové nakladatelství, 1989. 31 s.

stránky velmi těžko čitelný člověk je autorem mnoha slavných děl a na svém kontě má více než 150 pohádek. Z jeho pera pochází nejslavnější z nich – Princezna na hrášku, Ošklivé káčátko, Císařovy nové šaty, Křesadlo a mnoho dalších.

Pro svou bakalářskou práci jsem použila knihu *Pohádky*, která svým čtenářům nabízí 27 pohádkových příběhů. Hned první příběh *Pohádka života* je však jakousi autobiografií autora života, který se narodil v chudé rodině mladého obuvníka. Díky mecenášství však mohl cestovat a začít sbírat pohádky. Na otázku, co činí Andersenovy pohádky nesmrtelnými, můžeme najít v knize odpověď – je to Andersenovo jedinečné vypravěčské umění.³⁵

Jestliže jsme v obsahu všech zmíněných ruských pohádek mohli hledat společné znaky, u Andersena to lze jen těžko. Kniha nabízí pestrou škálu příběhů, kde zvířata a věci mluví lidskou řečí, můžeme zde najít sedm příběhů s bajkovou tematikou. Sedmička hraje roli i u pohádek *Sněhová královna* a *Uspavač* – dlouhý příběh autor rozdělil do sedmi kapitol, které na sebe navazují. Andersen rád nechává oživnout věci, které v reálném životě nikdy mluvit neuslyšíme. Prostředí je také velice různorodé.

Pokud porovnáme dějovou strukturu u ruských pohádek s díly Andersena, zde vidíme veliký rozdíl. V Andersenových pohádkách nemusí hlavní hrdinové tak často bojovat o svůj holý život, do pohádek se dostávají emoce a pocity, které hrdinové prožívají, najdeme zde pocit smutku, prázdna, samoty, beznaděje, ale naopak i radosti ze života, spokojenosti a blahobytu. Shodu nemůžeme hledat ani u úvodu a konce pohádky, čtenářovi nikdo nenabízí pocit věčnosti.

Každá Andersenova pohádka nabízí dítěti k nahlédnutí jiný morální aspekt. Dítě se tak prostřednictvím pohádky *Pastýřka* a *kominíček* dozví, že útek není řešení, příběh *Smrček* možná v dítěti trochu nabourá dosavadní představy o Vánocích, protože mu představí historku o jednom vánočním stromku, který se tak těšil na to, že bude zdoben každý den a byl moc zklamán, když ho po Vánocích uklidili do kouta a na jaře rozřezali a přidali k ostatnímu dřevu na topení. Tady ale právě Andersen smrčku přidělil lidské vlastnosti, jako zvědavost, touha, bolest a smutek. V dalších pohádkách autor demonstruje svým dětským čtenářům to, k čemu je při výchově vedou rodiče – že si mají vážit toho, co mají, pokud je někdo požádá o dobrý skutek, tak mu mají pomoci, protože přátelé si pomáhají. Čtenář může v pohádce *Divoké labutě* společně s hlavní hrdinkou Eliškou vysvobodit její bratry z prokletí od zlé macechy, které zlomí jedině z kopřiv utkané košile a Eliščina němota. V dalším vyprávění je mořská žena postavena před rozhodnutí, kdy buď zachrání sebe za cenu vraždy svého milého, nebo

³⁵ ANDERSEN, Hans Christian. *Pohádky*. 7. vydání. Praha: Albatros, 1990. 9 s.

zemře ona, ale milovaného prince zachrání. I to značí dětem, že v životě se je občas třeba rozhodnout za cenu toho, že o něco přijdeme. A konečně ve světoznámé pohádce Ošklivé káčátko čtenář pozná, že ne vždy je vše tak, jak se jeví. Z ošklivého a týraného káčátka nakonec vyroste krásná labuť a přes počáteční útrapy je přijata mezi svou rodinu.

I v Andersenových pohádkách najdeme násilí, ne ale úplně ve všech příbězích této knihy. Mnohem více je zde ukazováno násilí psychické než fyzické. Nejvíce agresivity a konfrontace „dobra se zlem“ najdeme nejspíše v pohádkách Mořská ženka a již zmíněné Divoké labutě. V té první čtenář „zažije“ čarodějnici, která hlavní hrdince vyřízne jazyk a tím ji zbaví možnosti mluvit, navíc ji každý krok bolí jako bodnutí nožem a nakonec se musí, jak už bylo řečeno, rozhodnout, zda zabije svého vysněného prince, nebo zemře sama. Tady jí zřejmě pomůže svědomí, díky kterému nedovolí, aby zemřel nevinný člověk.

V pohádce Divoké labutě čtenáře konfrontuje prokletí zlé macechy, která zakleje jedenáct nevlastních synů do labutí a nevlastní dceru vyžene z hradu pryč. Ta se musí poprat se světem, který dosud neznala. Při vysvobození svých bratrů musí zažít bolest od spálení kopřivami a navíc nesmí promluvit. Pohádka tedy ukazuje jak fyzické násilí, tak i později psychické, když ji arcibiskup obviní z čarodějnictví a chce ji nechat upálit.

3.3 Pohádky bratří Grimmů

Stejně jako Andersen, i autoři německých pohádek se řadí mezi známé světové pohádkáře. Bratry Jacoba a Wilhelma od sebe dělil jeden rok, o který byl Jacob starší. Zatímco Jacob byl zaměřen spíše na studia jazykovědecká, Wilhelm jednotlivé pohádky sbíral a upravoval. Spolu však vytvořili ideální pracovní dvojici, která má na kontě více než 400 pohádek. Ondřej Cakl ve svém článku píše, že bratři Grimmové své pohádky psali „*ve snaze vyhmátnout, zachytit a předat dál základní vzorce a hodnotové systémy pro společný život lidí.*“³⁶ Dá se říci, že takto by se dal vymezit smysl všech pohádek, protože určitě i ostatní pohádkáři – nejen bratři Grimmové – si mysleli, že tyto vzorce a systémy naleznou ve vyprávění, která po staletí kolovala mezi nejprostšími lidmi.

Pro náhled na jejich díla v této práci mi posloužila kniha Pohádky bratří Grimmů³⁷, kterou přeložila Marie Kornelová, a v roce 1969 vydal Albatros. Tato knížka obsahuje více

³⁶ CAKL, Ondřej. *Bratři Grimmové - Plagiátoři nebo učitelé národů?* In: www.citarny.cz [online]. [cit. 2012-12-09]. Dostupné z: http://www.citarny.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=3428:bratri-grimmove-pohadky&catid=93:osobnosti-profilu&Itemid=4143

³⁷ GRIMM, Jacob Ludwig Karl; GRIMM, Wilhelm Karl. *Pohádky bratří Grimmů*. 1. vydání. Praha: Albatros, 1969. 353 s.

než 70 různých pohádek a pokud můžeme jmenovat druhy pohádek, tak právě v tomto díle najdeme od každého druhu minimálně jednu.

Hledat v této knize společné znaky všech pohádek je velice těžké, protože spektrum pohádek je zde velice široké. Ustálené začátky v pohádce najdeme, jsou ale velice jednoduché, většinou začínají *Byl/a jednou jeden/jedna ...*, ustálené konce najdeme jen v několika pohádkách. Bratři Grimmové velmi často ve svých příbězích používají trojí opakování, ať už se jedná o tři bratry/sestry, tři úkoly, či tři zachráněná zvířata, která se poté odvděčí. Prostředí v grimmovských pohádkách není definováno, stejně jako jsou zřídka kdy použita jména. Pokud už jsou hlavní postavy nazvány, jedná se o běžná jména (Jan, Jakub, Matěj, Marie, Markyta, Běta, Kateřina). Nejzvláštnějším jménem v knize je pak Majolena.

Jak už bylo naznačeno, kniha nabízí pohádky pro každý dětský věk. Najdeme zde pohádky kouzelné, báchorky i ty, ve kterých hrají hlavní roli zvířata. Přechíst zde lze i dvě pohádky o lžích a samozřejmě příběhy, ve kterých je někdo zaklet a druhý jej vysvobodí. Z pera bratří Grimmů pak pocházejí klasické pohádky, které se vyprávějí dítěti jako jedny z prvních, ať už je to O vlkovi a kůzlátkách, Červená Karkulka, Popelka, Jeníček a Mařenka, Šípková Růženka či Sněženka a sedm trpaslíků.

Poslední jmenovaná pohádka, totiž Sněženka a sedm trpaslíků, nás jistě zaujme tím, že hlavní postava je zde pojmenována jako Sněženka, zatímco my ji známe jako Sněhurku. To vysvětluje v ediční poznámce překladatelka Marie Kornelová tím, že Sněhurka, kterou známe, pochází z Disneyova pojetí – v něm je hlavní hrdinkou Sněhurka, která vznikne magicky, oživením figurky uhnětené ze sněhu. Bratři Grimmové však používají jméno Sněženka, což je počeštěná varianta německého *Sneewitchen* přeložené jako Sněhobílá.³⁸ Kornelová uvádí³⁹, že jménem Sněženka se její překlad jen vrací k tradičnímu pojmenování princezny, která nemá s Disneyovou magickou Sněhurkou nic společného.

Morální vliv grimmovských pohádek je úzce spjat s tím, co vymezil ve svém článku Ondřej Cakl. Grimmové se snažili najít a do svých pohádek umístit základní hodnotové uspořádání společnosti. Pro nejmenší děti je základem poslouchat maminku a tento vzorec je zasazen do pohádky o kůzlátkách. Na několik dalších pohádek můžeme aplikovat známé rčení, že pýcha předchází pád – v pohádce Lněné odhozky či Liška a kočka. Velký dojem může nejen v dítěti, ale i v rodičích zanechat pohádka Stařeček a vnuk, kde rodiče svého otce odstrčí od stolu, protože jim nevyhovují jeho stravovací návyky (které jsou vzhledem

³⁸ GRIMM, Jacob Ludwig Karl; GRIMM, Wilhelm Karl. *Pohádky bratří Grimmů*. 1. vydání. Praha: Albatros, 1969. 353 s.

³⁹ GRIMM, Jacob Ludwig Karl; GRIMM, Wilhelm Karl. *Pohádky bratří Grimmů*. 1. vydání. Praha: Albatros, 1969. 353 s.

k pozdní dospělosti otce) značně omezené. Jejich malý syn to ale s dětskou bezelstností pochopí jako vzorec, že takhle se také bude chovat ke svým rodičům a připraví jim dřevěné korytko. Rodiče se zastydí a vše napraví, stejně jako dítě pochopí, že takhle to být nemá. Bratři Grimmové také trestají lidskou chamtivost. Pohádka O rybáři a jeho ženě značí, že kdo chce mít velkou moc, obvykle nemá nic. Stejně tak příběh Dary skřítků značí, že kdo chce využívat cizí ochoty a znovu a znovu čerpat dary, nemůže dobře skončit. Dalšími často opakovanými aspekty v grimmovských dílech jsou chytrost a hloupost.

Obecně je známo, že v pohádkách bratří Grimmů je násilí hodně. Grimmové v ukrutnosti svých pohádek však hájili⁴⁰ pravdivost a věrnost lidovému podání, v němž jsou krutosti význačným rysem, a to nejen v pohádkách německých. Oproti tomu musíme uvést, že v pohádkovém světě probíhá hrozná smrt i tělesné ohavení zcela bez bolesti, krve i bez nářků: krutý děj bez těchto doprovodných aspektů už není pro čtenáře skutečný a tím je tak neděsí. V pohádkách použitých k této bakalářské práci se můžeme setkat opět jak s fyzickou, tak i psychickou formou násilí. Pokud zde zkusíme aplikovat rozdělení násilí podle Fromma, které je uvedeno v první kapitole, tak příkladem reaktivního násilí může být pohádka O dvou bratrech, kde se myslivec brání drakovi tím, že ho zabije a současně zde můžeme jednání maršálka, který myslivce zabije, srovnat se třetím druhem Frommova rozdělení, a to násilí za účelem pomsty. V mnoha pohádkách bratří Grimmů se můžeme setkat s násilným donucováním k určitému jednání, například aby se princezna vyměnila s komornou a přejala její funkci, dále se zkameněním v případě, že dotyčný poví pravdu. V příběhu Vandrovali tovaryši vidíme typický rozdíl mezi dobrem a zlem, kdy krejčí je kladná postava a švec zaujímá pozici zápornou. Švec svého „přítele“ podvedl, pokusil se jej zavraždit, poté ho nepravdivě udává králi a sděluje pomluvy, čímž se ho snaží opět zbavit. Typickým příkladem psychického násilí je pohádka o Popelce, která je týrána a omezována, v této pohádce se setkáváme také se sebepoškozováním, a to v případě Popelčinych sester, které si zohyzdí nohy, aby se vešly do Popelčina malého střevíčku. Závěrem této části je ale třeba říci, že kniha dle ediční poznámky neobsahuje některé pohádky, které mají ústřední děj příliš krutý.⁴¹

⁴⁰ GRIMM, Jacob Ludwig Karl; GRIMM, Wilhelm Karl. *Pohádky bratří Grimmů*. 1. vydání. Praha: Albatros, 1969. 351 s.

⁴¹ GRIMM, Jacob Ludwig Karl; GRIMM, Wilhelm Karl. *Pohádky bratří Grimmů*. 1. vydání. Praha: Albatros, 1969. 351 s.

3.4 Porovnání vybraných děl českých pohádkářů

Vybírání materiálu pro závěrečnou část třetí kapitoly nebylo jednoduché, protože pro mě bylo těžké zvolit si jednoho autora. Nakonec mě zaujala kniha *Naše národní pohádky*, ve které autorky Věra Formánková a Jarmila Servítová poskládaly vedle sebe pohádky dvanácti českých spisovatelů.⁴² Zabývat se ale všemi dvanácti autory by bylo vzhledem k rozsahu práce příliš, proto jsem zvolila pouze čtveřici z nich – jsou jimi Božena Němcová, Karel Jaromír Erben, Matěj Mikšíček a Václav Říha.

V předchozích řádcích jsem se věnovala bratrům Grimmům a právě jich se dotýkají díla Karla Jaromíra Erbena. Tento autor je proslaven především svou *Kyticí* z pověstí národních, která sice obsahuje pohádkové prvky, ale o tom, zda je *Kytice* pohádkou vhodnou pro dětské čtenáře, nejsem přesvědčena. Proto jsem ji do své bakalářské práce nepoužila. Mezi nejznámější Erbenovy pohádky patří jistě *Zlatovláska* a *Tři zlaté vlasy děda Vševěda*. Erbenovu *Zlatovlásku* si jistě všichni vybavíme ve filmové podobě⁴³, kterou na krásném zámku v Červené Lhotě natočila roku 1973 režisérka Vlasta Janečková. V pohádce se objevuje trojí opakování, tři zachráněná zvířata, tři úkoly, kouzelnými prvky je maso z bílého hada, po kterém má člověk schopnost rozumět řeči zvířat, a také živá a mrtvá voda. Morálním aspektem této pohádky je neuposlechnutí králova zákazu ochutnat hadí maso, hlavní hrdina se musí „vykoupit“ přivezením krásné panny *Zlatovlásky*, do které se ale sám zamiluje. Král mu poté dá násilně setnout hlavu, *Zlatovláska* jej ale zachrání a živá voda ho omladí. Chamtivý král chce také omládnout, nechá si setnout hlavu, *Zlatovláska* ale splete živou a mrtvou vodu a král se už neprobudí.

Pohádka *Tři zlaté vlasy děda Vševěda* má stejnou pointu jako pohádka bratří Grimmů *O ptáku Nohovi*. Plaváček musí donést tři zlaté vlasy děda *Vševěda*, jinak je mu vyhrožováno smrtí. Cestou třikrát pomůže dobrým lidem, které souží neštěstí a nakonec s pomocí své kmotry dosáhne štěstí. Stejně tak se podle bratří Grimmů odvíjí pohádka *Dvojčata*, kde je děj identický s příběhem *O dvou bratrech*.

Velmi známá je také pohádka *Hrnečku, vař!*, kde chudá vdova neposlechne svou dceru, nepočká na ni a je tak zavalena kaší z kouzelného hrnečku. Stejně tak mezi první vyprávěné pohádky patří *Dlouhý, Široký a Bystrozraký* – tři muži, kteří svými schopnostmi

⁴² FORMÁNKOVÁ, Věra, SERVÍTOVÁ Jarmila. *Naše národní pohádky*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1982. 359 s.

⁴³ Česko-slovenská filmová databáze. [online]. [cit. 2012-12-09]. Dostupné z: <http://www.csfd.cz/film/28158-zlatovlaska/>

a společnými silami vždy dokážou odvrátit nebezpečí a zachránit svého přítele. Tato pohádka je v knize zmíněna několikrát od různých autorů, pouze s malými obměnami děje.

Čtyři pohádky ve zmíněné knize patří Václavu Říhovi. Při zjišťování údajů o tomto autorovi jsem však zjistila, že Václav Říha vlastně neexistoval. Je to pouze pseudonym spisovatele, knihovníka a literárního kritika Václava Tilleho, který jej používal pro své pohádky. Václav Tille je příkladem autora, který ve svých pohádkách nepoužívá kruté násilí – všechny čtyři zmíněné pohádky se opírají o napravování lidských negativních vlastností a nedostatků a pokud napravitelné nejsou, tak je hlavní hrdinové dokáží překonat svým rozumem. V báchorce Staré sedlo vyzraje starý sedlák na pány, kteří ho chtějí vlastnit. Indická pohádka Chytrá dívka vypráví o ženě, která svým důvtipem přiměla prince se s ní oženit a ještě mu dobře poradila v jednání – tato pohádka je velmi podobná dílu Boženy Němcové Chytrá horákyň. Podobně milá je pohádka Ptáček pro štěstí, která čtenáři ukáže, že kde se drží vlaštovky, tam se drží štěstí. Stopy po násilí najdeme v pohádce Dvě Maričky, kde jedna z nich je pyšná a zlá rozmazlená princezna a druhá je milá dcera ševce. Pán krkonošských hor Rýbrcoul je na rok vyměněn v jejich rolích a obě dvě najdou štěstí. Násilí tkví jednak v nuceném opuštění prostředí, které znala a také ve výprasku, který princezna Marička dostává od svého otce-ševce, když se vzpouzí práci.

Moravský národní buditel Matěj Mikšíček má v knize tři své pohádky a každá z nich je jiného rázu. V díle Vavřínek se možná Mikšíček inspiroval v ruské pohádce Žabka Carevna – zde máme princeznu zakletou v bílou husu. Opět jsou zde tři úkoly, které Vavřínek splní a stane se tak otcovým nástupcem. V příběhu Kmotříčka vidíme spokojený manželský pár, do kterého ale vstoupí žena, která manželku přesvědčuje, aby svému muži dělala naschvály. Dvakrát jí to muž odpustí, potřetí ale odejde do hospody, a když se vrátí, tak ženu v opilosti zbije. Zde se čtenář setkává s násilím v opilosti, které se v pohádkách příliš neobjevuje. A konečně třetí pohádka nám představuje chytrého lháře, který si – ač prostý člověk – svým lhaním vybojuje princeznu za ženu.

Velkou osobností ve světě českých pohádek je Božena Němcová. Jejím nejznámějším dílem je Babička, to však není pohádka, ale novela. Němcová českým dětem nabídla pohádku Chytrá horákyň, ve které žena dokáže důvtipem překonat svého chytrého muže, také uvedla dílo o princovi Bajajovi a vyprávění O dvanácti měsíčkách. V této pohádce se musí dobrotivá Maruška vyrovnat s týráním své macechy a zlé sestry, pod hrozbou smrti je nucena donést

fialky, jahody a červená jablka. Ve dvou pohádkách Boženy Němcové hraje hlavní roli pýcha, když v prvním případě pyšná dcera touží po bohatství a když jej dostane, zemře hlady, druhá situace pak vypráví o pyšné princezně, která byla vyhnána ze zámku, když se zamilovala do zahradníka. Zahradníkem nebyl však nikdo jiný než odmítnutý král.

V českých pohádkách se nesetkáváme s brutálním násilím, zabíjením a ubližováním. Pokud bych měla porovnat všechny čtyři oddíly této kapitoly, tak z hlediska použití násilí v pohádkách na mě působí nejdrastičtější pohádky ruské. Ty jsou si všechny obsahově podobné a čtenáře v každé vyděsí několik mrtvol. Andersen ve své knize nabízí oproti ruským pohádkám více psychického násilí, jeho hlavní postavy už musí snášet týrání a útisk. Bratři Grimmové střídají příběhy takřka úsměvné, s morální pointou, ale zcela bez násilí s příběhy, kde je hlavní hrdina zohaven a má zemřít nebo naopak musí někoho zabít, aby přežil. V českých pohádkách najdeme mravní vlivy, ale používání násilí není tak časté.

II PRAKTICKÁ ČÁST

1 Kvantitativní výzkum za využití metody dotazníkového šetření

Výzkumná část mé bakalářské práce předkládá stanovení cíle výzkumu, uvedení hypotéz, popis metody výzkumu, popis sběru dat, interpretaci výsledků a ověření hypotéz.

2 Cíle výzkumu

Násilí se objevuje všude kolem nás a nevyhýbá se ani světu pohádek. A většinou právě prostřednictvím pohádek se děti poprvé s násilím setkávají. Cílem tohoto výzkumu je ukázat, zda dospělí lidé vnímají násilí ve světě pohádek a zda si myslí, že pohádky působí na vývoj osobnosti dítěte. V otázkách se zaměřuji na vnímání důležitosti pohádek v dětství a také na porovnání pohádek lidových a novodobých.

3 Výzkumné otázky

V tomto výzkumu jsou stanoveny čtyři výzkumné otázky.

Otázka č. 1: **Souhlasí častěji ženy než muži s tvrzením, že pohádky působí na vývoj osobnosti dítěte?**

Otázka č. 2: **Je pravda, že s tvrzením, že násilí v promítaných pohádkách má na vývoj osobnosti dítěte větší vliv než násilí ve čtených pohádkách, souhlasí častěji muži než ženy?**

Otázka č. 3: **Souhlasí s tvrzením, že nejvíce násilí se vyskytuje v pohádkách bratří Grimmů, více žen než mužů?**

Otázka č. 4: **Uvede jako svou nejoblíbenější pohádku Popelku více žen než mužů?**

4 Hypotézy

Pro svůj výzkum jsem stanovila čtyři hypotézy.

Hypotéza č. 1: **S tvrzením, že pohádky působí na vývoj osobnosti dítěte, souhlasí větší počet žen než mužů.**

Hypotéza č. 2: **Více mužů než žen souhlasí s tvrzením, že násilí v promítaných pohádkách má na vývoj osobnosti dítěte větší vliv než násilí ve čtených pohádkách.**

Hypotéza č. 3: **Více žen než mužů je toho názoru, že nejvíce násilí se vyskytuje v pohádkách bratří Grimmů.**

Hypotéza č. 4: **Jako svou nejoblíbenější pohádku uvádí Popelku více žen než mužů.**

5 Metodologie výzkumu

Vzhledem k cílům mého výzkumu jsem se rozhodla použít metodu kvantitativní – anonymní dotazník. Je to způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí. Je nejfrekventovanější metodou získávání dat a jeho základní podmínkou je přesná formulace konkrétního cíle a úlohy dotazníku ve vztahu ke zvolenému problému.⁴⁴

Na jeho počátku jsou uvedeny údaje faktografické – pohlaví, věk, vzdělání a také datum vyplnění. Poté následují otázky, které se týkají problematiky násilí v pohádkách. Dotazník obsahuje otázky otevřené, polouzavřené i uzavřené.

Před samotným rozdáním dotazníku jsem jej předložila deseti osobám ve svém okolí, abych zjistila, zda jsou otázky v dotazníku srozumitelné a pochopitelné. Problém se vyskytl u otázky číslo 18, kde jsem se ptala na názor na působení pohádky Ošklivé káčátko na aspekty lidské osobnosti. Setkala jsem se však s tím, že u více než poloviny dotazovaných v tomto předvýzkumu tuto pohádku neznalo. Rozhodla jsem se tedy tuto pohádku zaměnit za pohádku O princezně na hrášku. Hlavní děj této pohádky dokázali posléze popsat všichni respondenti mého předvýzkumu. S jinými problémy jsem se v předvýzkumu nesečkala.

⁴⁴ GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. s. 99. ISBN 80-85931-79-6

K získání potřebného počtu respondentů, kdy jsem si stanovila minimální počet 100 respondentů, jsem využila pomoci své rodiny, přátel i kolegů v zaměstnání, ale také jsem rozeslala dotazníky pomocí internetu.

6 Charakteristika zkoumané skupiny

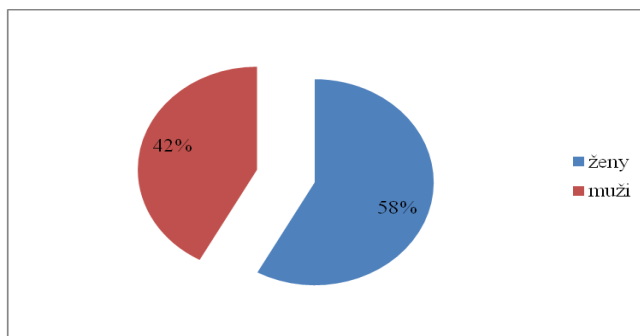
Tento výzkum je směřován na skupinu respondentů ve věku 18-60 let. Celkem bylo osloveno 140 osob obou pohlaví různého věku a vzdělání, přičemž mi dotazník nakonec vyplnilo 120 dotázaných. Celý výzkum byl prováděn převážně v místě mého bydliště, tedy v Letohradě a jeho blízkém okolí.

7 Interpretace výsledků

V úvodu mého dotazníku byli respondenti žádáni o vyplnění čtyř identifikačních údajů. Jednalo se o pohlaví, věk, vzdělání a datum vyplnění. Poslední údaj sloužil pouze pro autorčinu vlastní kontrolu.

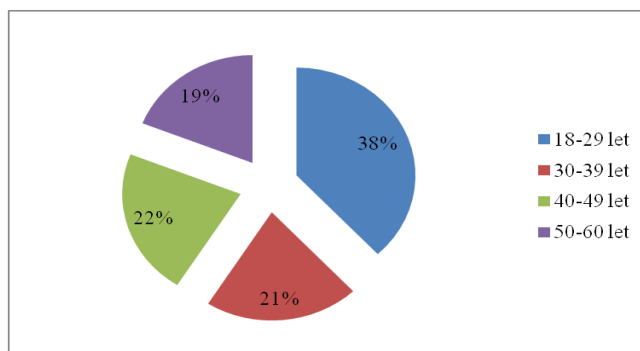
Z hlediska pohlaví převládaly u vyplňování dotazníku ženy – respondentek bylo 70 (58%) a mužů 50 (42 %).

Graf č. 1 – Výběr pohlaví (údaje v relativních hodnotách)

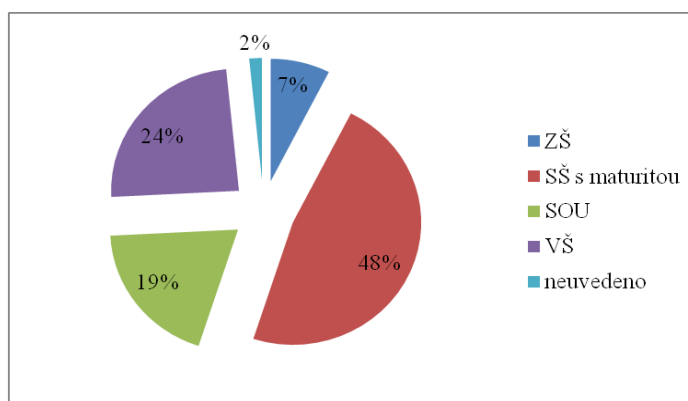
Největší zastoupení z hlediska věku měli respondenti ve věkovém rozmezí 18-29 let – 46 respondentů (38%), následovala věková rozmezí 30-39 let – 25 odpovídajících (21%), ve věkovém rozmezí 40-49 let se na dotazníkovém šetření podílelo 26 respondentů (22%) a v intervalu 50-60 let pak 23 respondentů (19%).

Graf č. 2 – Výběr respondentů dle věku (údaje v relativních hodnotách)

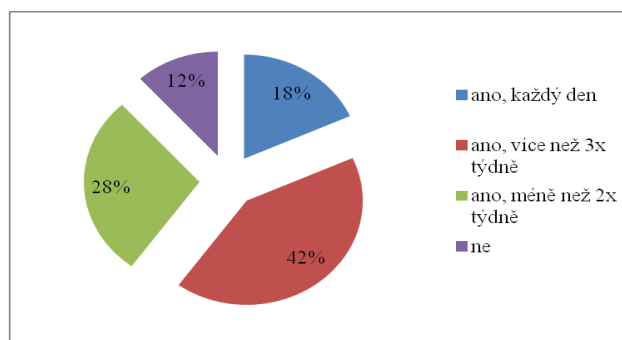
Třetí faktografický údaj – své dokončené vzdělání – uvedlo 118 respondentů – dva zůstaly bez odpovědi (2%). Největší zastoupení měli respondenti s dokončeným středoškolským vzděláním s maturitou – 57 odpovídajících (48 %).

Graf č. 3 – Výběr respondentů dle nejvyššího dokončeného vzdělání (údaje v relativních hodnotách)

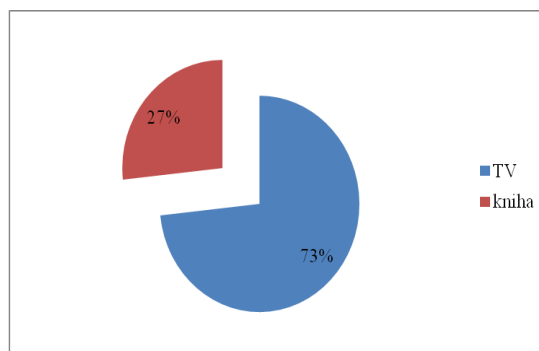
V samotné části dotazníku na respondenty čekalo 19 otázek. V první otázce jsem se ptala, zda respondentům rodiče četli v dětství pohádky. Nejčastější odpovědí zde bylo, že ano, více než 3x týdně, kterou zvolilo 50 respondentů (42%).

Graf č. 4 – Četli Vám rodiče v dětství pohádky? (údaje v relativních hodnotách)

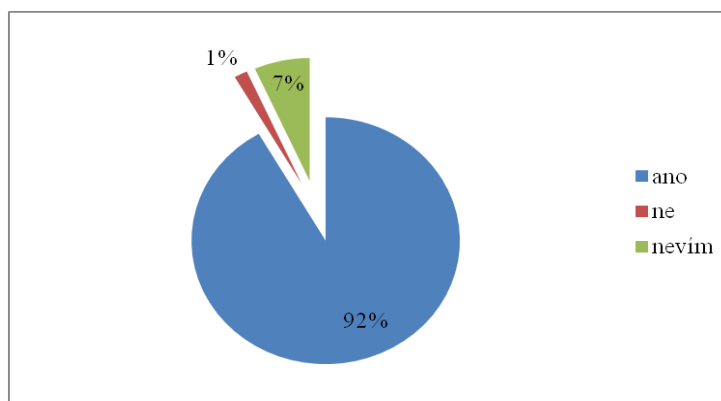
Druhá otázka zjišťovala, zda si respondenti pohádku raději přečtou či pustí v televizi. Zde byl rozdíl mezi odpověďmi velký – 88 respondentů si pohádku pustí v televizi (73%) a pouze 32 dotázaných (27%) sáhne po knížce.

Graf č. 5 – Pohádka raději v televizi nebo v knize? (údaje v relativních hodnotách)

Třetí otázka se věnovala tomu, zda si respondenti myslí, že pohádky ovlivňují chování dítěte. Tady je výsledek jednoznačný – 110 respondentů (92%) si myslí, že ano, 2 dotázaní jsou toho názoru, že ne (2%) a 8 dotazovaných zaškrtno odpověď nevím (7%).

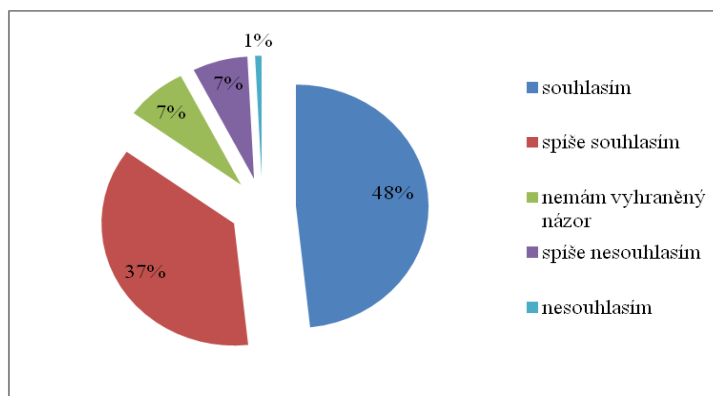
Graf č. 6 – Ovlivňují pohádky chování dítěte? (údaje v relativních hodnotách)

Otázky 4-10 se pomocí metody škálování zaměřují na různá tvrzení týkající se pohádek, kde má respondent vyjádřit svůj názor formou škály *souhlasím – spíše souhlasím – nemám vyhraněný názor – spíše nesouhlasím – nesouhlasím*.

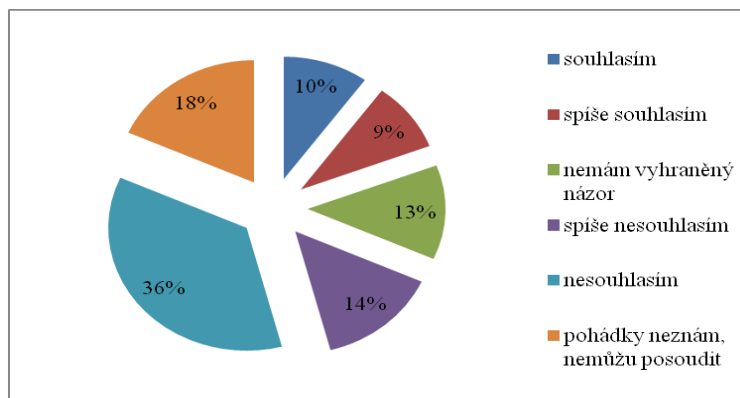
Otázka č. 4 zjišťuje, zda si respondenti myslí, že správná pohádka musí jasně vyjadřovat kontrasty dobra a zla. Největšího procenta u této otázky dosáhla odpověď *souhlasím*, kterou volilo 58 dotázaných (48%).

Graf č. 7 – Musí být ve správné pohádce jasný kontrast dobra a zla? (údaje v relativních hodnotách)

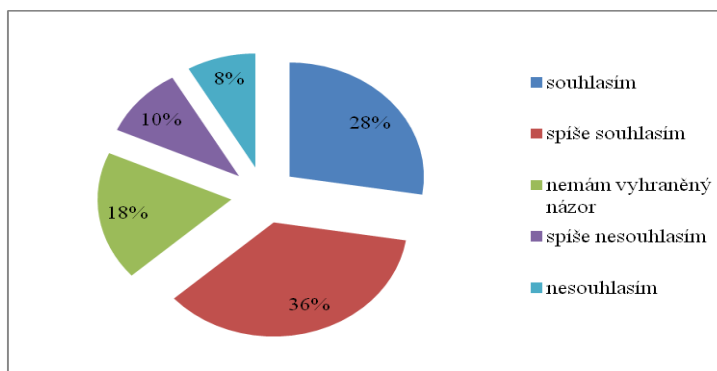
Pátá otázka se věnuje porovnání násilí v klasických lidových pohádkách a oproti tomu v novodobých pohádkách, kde jsou jako příklad uvedeny pohádky Pokémon, Digimon, Teletubbies a další. Respondenti jsou tázáni, zda si myslí, že v novodobých pohádkách není tolik násilí jako v těch klasických a tedy na děti nemají takový vliv. S tím dotázaní nesouhlasí (43 odpovědí - 36%).

Graf č. 8 – Je v novodobých pohádkách méně násilí než v klasických a působí tak na děti méně? (údaje v relativních hodnotách)

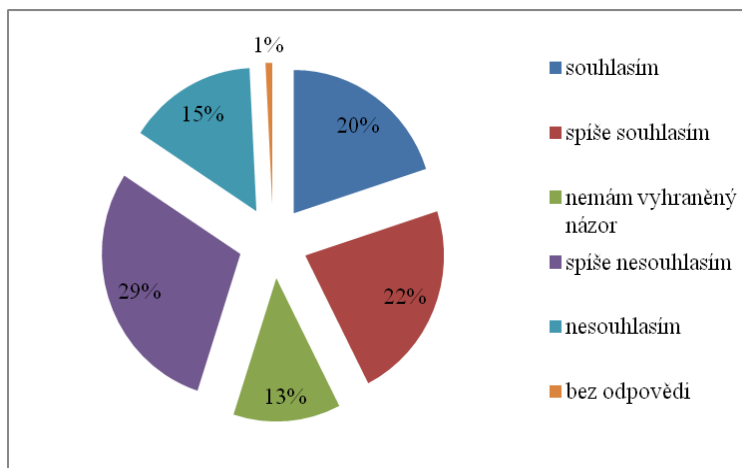
Další otázka se respondentů ptá, zda jsou toho názoru, že psychické násilí v pohádkách může mít na dítě větší dopad než fyzické násilí. S tímto tvrzením souhlasí 33 dotázaných (28%) a 43 dotázaných spíše souhlasí (36%).

Graf č. 9 – Je psychické násilí v pohádkách horší než fyzické násilí? (údaje v relativních hodnotách)

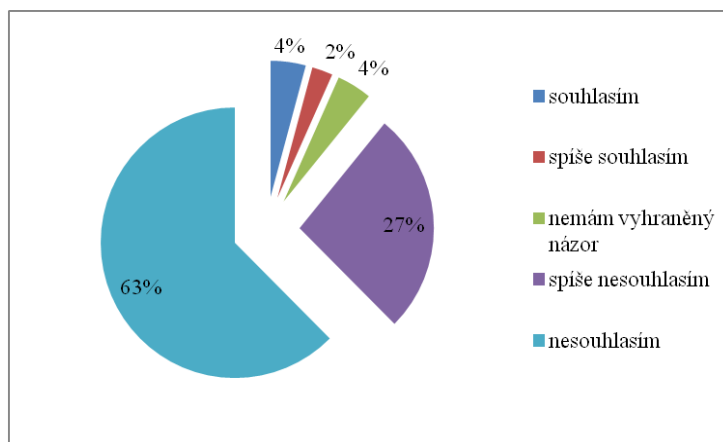
V otázce č. 7 se zabýváme problematikou žen, které v manželství vyvdaly dítě či děti a staly se tak tzv. macechou. U respondentů jsem zjišťovala, zda si myslí, že pokud pohádka vypráví o zlé maceše, tak to v dětech může zanechat předsudky vůči všem ženám, které se staly „druhou matkou“. V této otázce byly odpovědi víceméně vyrovnané, jak znázorňuje graf.

Graf č. 10 – Zanechávají pohádky o zlých macechách v dětech předsudky vůči ženám, které se staly „druhou matkou“? (údaje v relativních hodnotách)

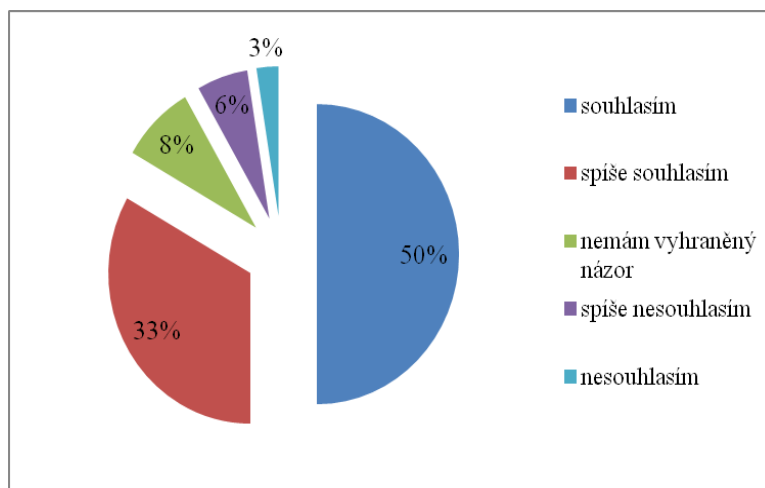
Osmá otázka zjišťovala, jak respondenti vnímají důležitost pohádek. S tvrzením „pohádka slouží pouze jako ukrácení času a na dítě nemá žádný vliv“ více než polovina, konkrétně 75 dotázaných nesouhlasí (63 %) a 32 dotazovaných spíše nesouhlasí (27%).

Graf č. 11 – Slouží pohádka spíše jako ukrácení času a tím pádem na dítě nemá žádný vliv? (údaje v relativních hodnotách)

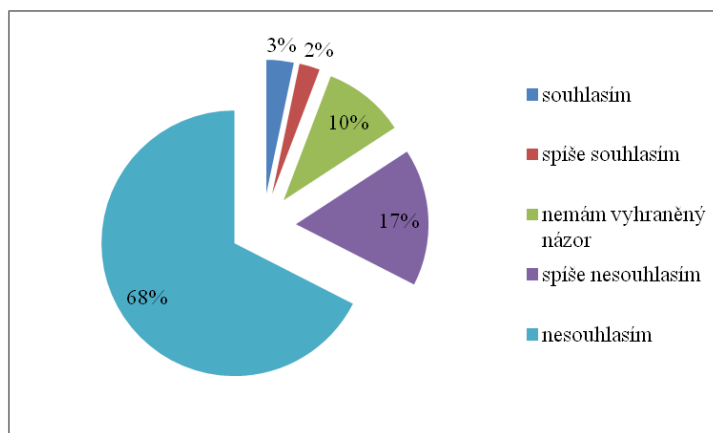
V otázce č. 9 měli respondenti vyjádřit svůj názor na tvrzení, že násilí, které dítě vidí na obrazovce, má na něj větší vliv, než když o něm pouze slyší při četbě. Zde přesně 50% dotazovaných souhlasí (60 osob), 40 respondentů pak spíše souhlasí (33%).

Graf č. 12 – Má na dítě větší vliv násilí, které vidí na obrazovce, než násilí, které pouze slyší při čtení? (údaje v relativních hodnotách)

Desátá otázka nabídla dotázaným toto tvrzení: „Lepší je dítěti večer před spaním pustit pohádku než mu jí přečíst.“ S touto tezí 81 respondentů nesouhlasí (68%) a 20 osob spíše nesouhlasí (17%).

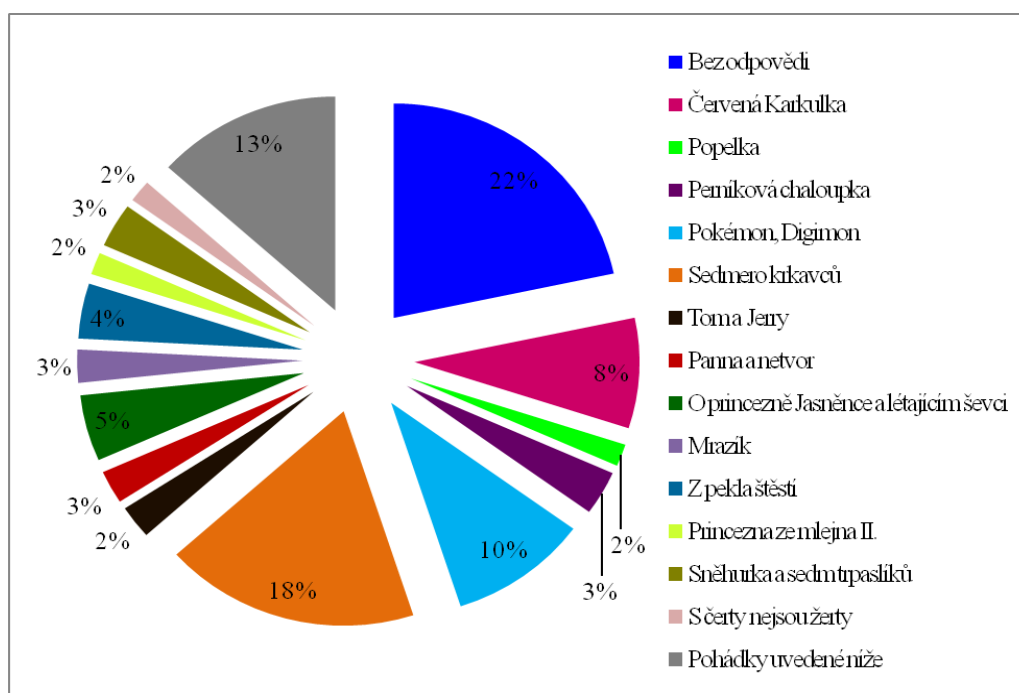
Graf č. 13 – Je lepší dítěti večer před spaním pohádku pustit v televizi než mu ji přečíst? (údaje v relativních hodnotách)

Otázka č. 11 byla otevřená a respondenti v ní měli uvést jednu pohádku, ve které vnímají příliš mnoho násilí a poté uvést její formu – knižní nebo filmovou. Zde respondenti uvedli 29 různých pohádek a 26 dotazníků zůstalo bez odpovědi (22%).

Nejvíce hlasů dostala pohádka Sedmero krkavců a to v obou formách, jak knižní, tak filmové. O přílišném násilí v této pohádce je přesvědčeno 22 respondentů (18%). O 10 hlasů méně dostaly japonské novodobé pohádky Pokémon a Digimon (10%). Zbylé pohádky jsou přehledně uvedeny v následujícím grafu.

Graf č 14 – Jaká je podle Vás pohádka, ve které se vyskytuje příliš mnoho násilných prvků? (údaje v relativních hodnotách)

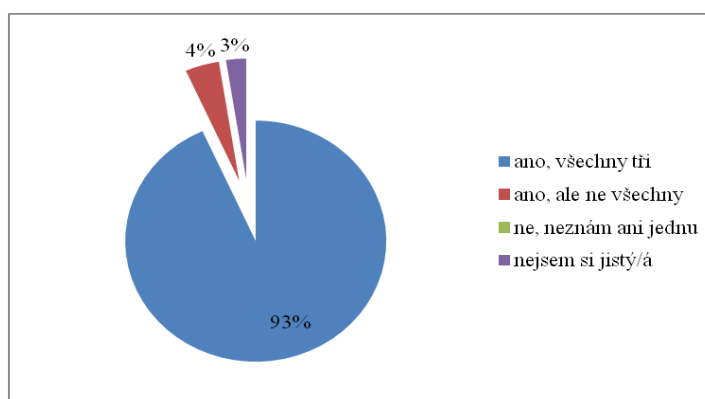

Pohádky, kde dostala každá jeden hlas (v grafu 13%) jsou:

Otesánek, Asterix a Obelix, Simpsonovi, Malá mořská víla, Princ a Večernice, Kráska a zvíře, Drak dvanáctihlavý (Erben), Šťastný smolař, Kytice, Rebelka, Sněhová královna, Radek a Milena, Soví příběh, Ninjago, Harry Potter a Teletubbies.

Dvanáctá otázka patřila mezi ty snazší, respondenti měli uvést, zda znají pohádky bratří Grimmů Sněhurka a sedm trpaslíků, Šípková Růženka a Perníková chaloupka. Zde všechny tři pohádky zná 112 respondentů (93%).

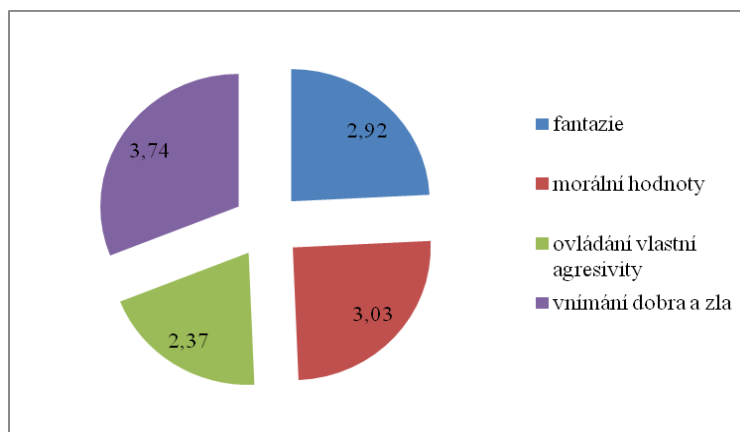
Graf. č. 15 – Znáte pohádky bratří Grimmů Sněhurka a sedm trpaslíků, Šípková Růženka a Perníková chaloupka? (údaje v relativních hodnotách)

Třináctá otázka se zaměřuje na pohádku bratří Grimmů Perníková chaloupka, či jiným názvem také Jeníček a Mařenka. Respondenti mají označit hodnotu na stupnici 1-5, která podle nich odpovídá vlivu pohádky na čtyři různé aspekty osobnosti – fantazii, morální hodnoty, ovládání vlastní agresivity a vnímání dobra a zla. Tuto otázku zodpovědělo 117 respondentů.

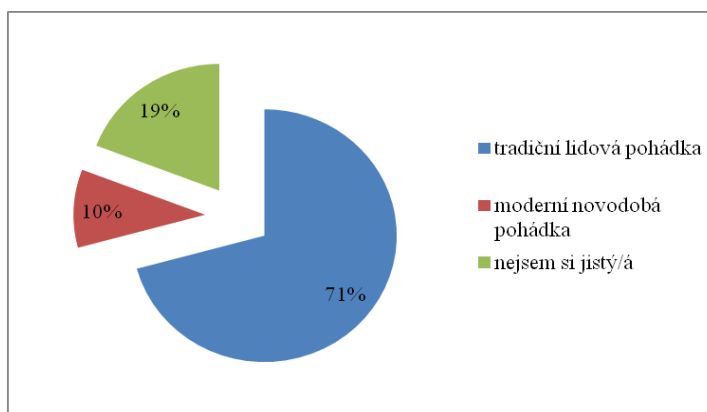
Prvním hlediskem byl vliv pohádky na dětskou fantazii, kterému respondenti přidělili v konečném součtu hodnotové číslo 341, průměrně tedy 2,92. Z druhého hlediska – vlivu pohádky na morální hodnoty bylo hodnotové číslo vyšší – 354, průměrně 3,03. Nejnižší počet hodnotových bodů získal vliv na ovládání vlastní agresivity – 277, průměrně 2,37. Nejvyšší hodnotu získal poslední aspekt – vliv na vnímání dobra a zla. Zde činil průměr 3,74 (437 hodnotových bodů).

Graf č. 16 – Jaká je průměrné hodnocení, které odpovídá vlivu pohádky Perníková chaloupka na dětskou fantazii, morální hodnoty, ovládnání vlastní agresivity a vnímání kontrastů dobra a zla?

Ve čtrnácté otázce se měli respondenti rozhodnout, zda je pro ně lepší si pustit či přečíst tradiční lidovou pohádku či moderní novodobou pohádku. První možnosti by dalo přednost 85 dotázaných (71%) a pro druhou variantu by se rozhodlo 12 osob (10%). Odpověď „nejsem si jistý/á“ zvolilo 23 respondentů (19%).

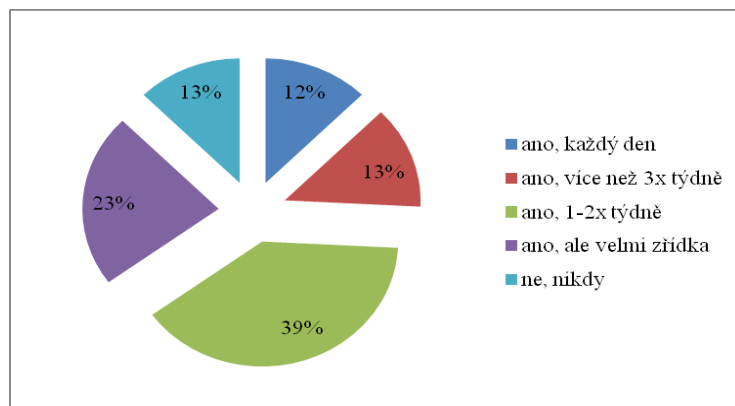
Graf č. 17 – Jakou pohádku zvolíte raději – tradiční lidovou či moderní novodobou? (údaje v relativních hodnotách)

V patnácté otázce jsme zjišťovali, zda se respondenti ve svém dětství dívali na pohádky v televizi, případně na videokazetách či DVD nosičích, a pokud ano, tak jak často. Každodenně se na pohádky dívalo 15 respondentů (12%), více než 3x týdně pohádky v televizi sledovalo 16 osob (13%). 1-2x týdně se pak sledováním televize zabývalo

47 dotázaných (39%), velmi zřídka se na pohádky na obrazovce dívalo 27 dotazovaných (23%) a nikdy pohádky v televizi nesledovalo 15 respondentů (13%).

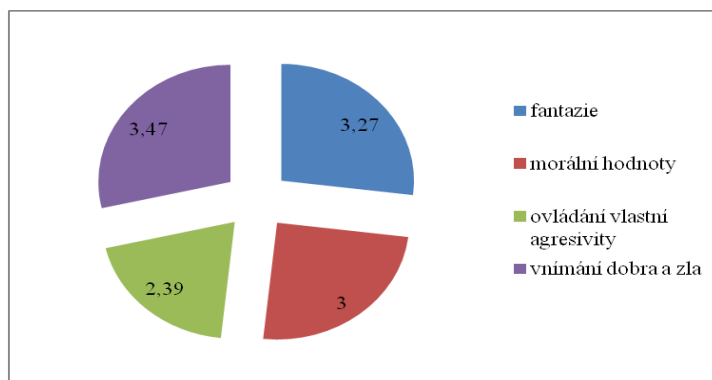
Graf č. 18 – Sledovali jste v dětství pohádky v televizi, případně na videokazetách či DVD nosičích? (údaje v relativních hodnotách)

Stejně jako u otázky číslo 13, tak i u šestnácté otázky měli respondenti zaškrtnout hodnotu, která odpovídá vlivu pohádky na dětskou fantazii, morální hodnoty, ovládání vlastní agresivity a vnímání kontrastů dobra a zla. Tentokrát se však měli respondenti zaměřit na pohádku Karla Jaromíra Erbena Tři zlaté vlasy děda Vševěda. V této otázce jsem pracovala se 116 odpověďmi.

Z pohledu vlivu Erbenovy pohádky na dětskou fantazii přidělili respondenti 379 hodnotových bodů, průměrně 3,27. Vliv na morální hodnoty pak obdržel hodnotové číslo 348, v průměru 3, vliv na agresivitu činil nejméně – 277 hodnotových bodů (průměrně 2,39). Nejvyšší bylo i v této pohádce vnímání kontrastů dobra a zla – hodnotové číslo byla 403 a v průměru 3,47.

Graf č. 19 – Jaká je průměrná hodnota, která odpovídá vlivu pohádky Tři zlaté vlasy děda Vševěda na dětskou fantazii, morální hodnoty, ovládání vlastní agresivity a vnímání kontrastů dobra a zla?

Otázka č. 17 zjišťuje názor respondentů na to, který autor ze čtyř nabízených variant má ve svých dílech nejvíce násilí.

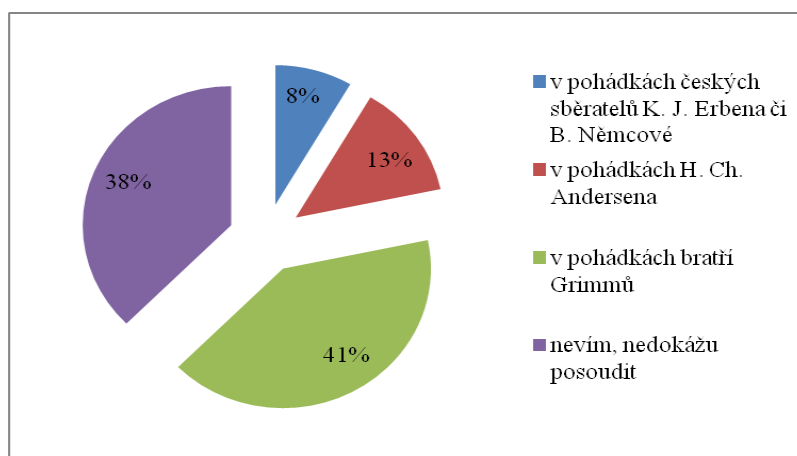
První variantou byly pohádky českých sběratelů, kde byli jako příklad uvedeni autoři Karel Jaromír Erben či Božena Němcová se svými pohádkami Zlatovláska, Tři zlaté vlasy děda Vševěda nebo O hloupém Honzovi. Tuto odpověď zvolilo 10 respondentů (8%).

Jako druhé byly dotázaným nabídnuty pohádky Hanse Christiana Andersena, autora pohádek Sněhová královna, O princezně na hrášku či Císařovy nové šaty. K této variantě se přiklonilo 16 dotázaných (13%).

Třetí možností byly pohádky bratří Grimmů – ti jsou autory pohádek Ošklivé káčátko, Perníková chaloupka anebo O Popelce. Pro tuto odpověď se vyslovilo 49 respondentů (41%).

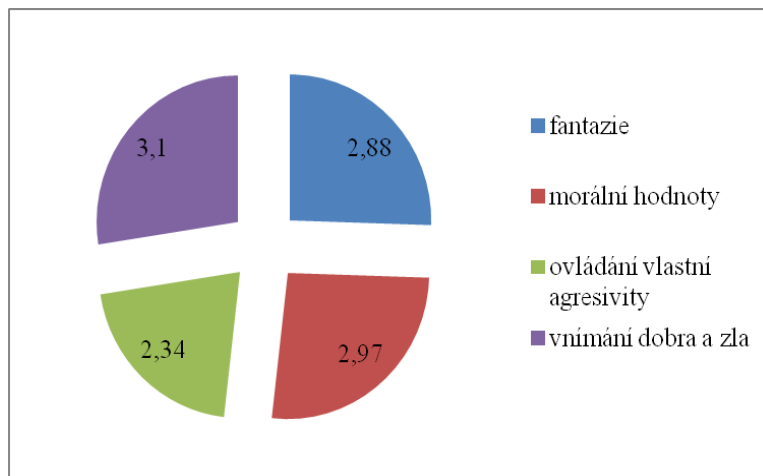
Čtvrtou variantou byla odpověď „nevím, nedokážu posoudit“, kterou označilo 45 dotázaných (38%).

Graf č. 20 – V pohádkách kterého autora je podle Vás nejvíce násilí? (údaje v relativních hodnotách)

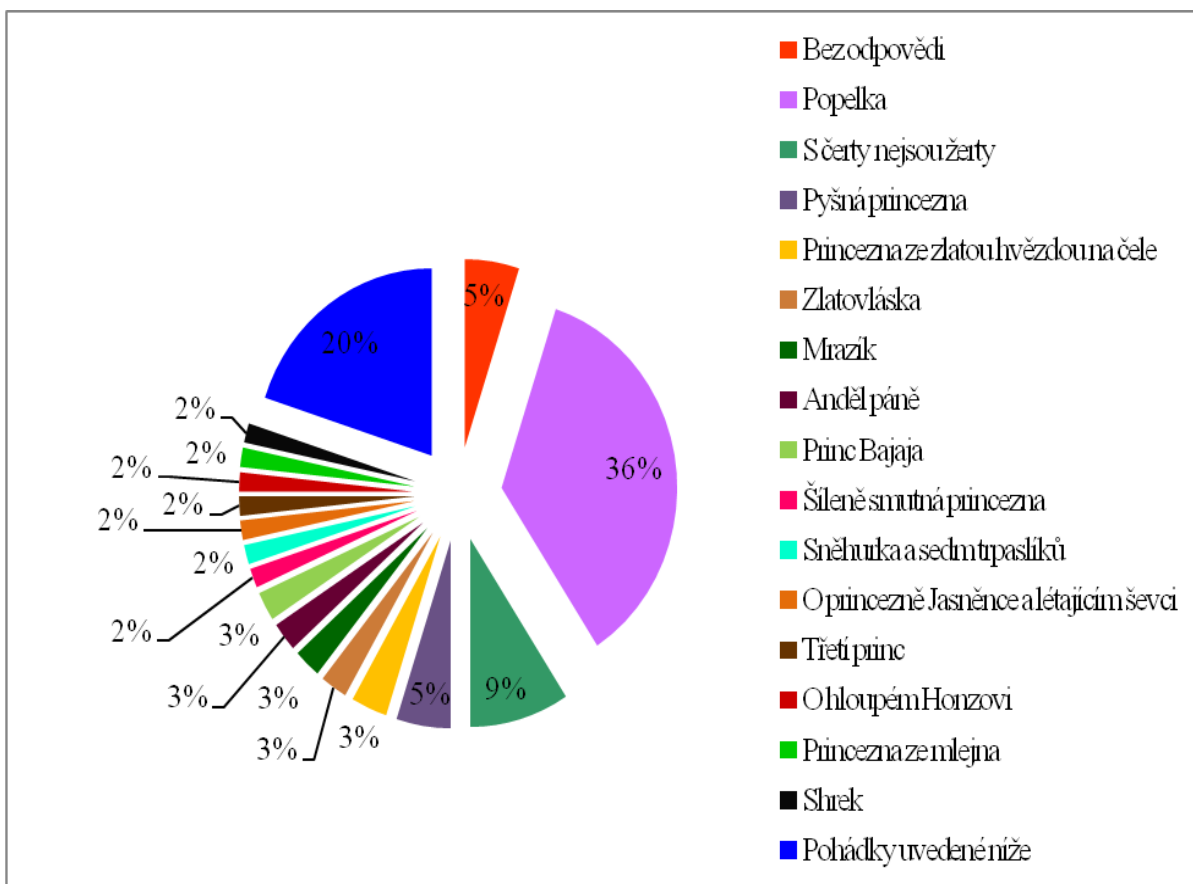
Třetí otázkou, která zjišťovala míru vlivu na čtyři nabízené aspekty dětské osobnosti, byla otázka číslo 18. Ta se zaměřila na pohádku Hanse Christiana Andersena O princezně na hrášku. Zde odpovědělo 113 dotázaných a nejvyšší hodnotu dostal – stejně jako v předchozích dvou otázkách tohoto typu – vliv na vnímání dobra a zla. Hodnotové číslo bylo 350, průměrem pak 3,1. Vliv této pohádky na fantazii dítěte ohodnotili respondenti průměrnou známkou 2,88 (součet všech hodnot odpovídal číslu 326), Z hlediska vlivu na morální hodnoty obdržela tato pohádka 335 hodnotových bodů (průměr 2,97). Nejnižší počet hodnotových bodů získal vliv na ovládnání vlastní agresivity - 264 (průměr 2,34).

Graf č. 21 – Jaká je průměrná hodnota, která odpovídá vlivu pohádky O princezně na hrášku na dětskou fantazii, morální hodnoty, ovládání vlastní agresivity a vnímání kontrastů dobra a zla?

V poslední otázce měli respondenti uvést svoji nejoblíbenější pohádku. Celkem se v odpovědích objevilo 39 různých pohádek, i když u některých odpovědí jsem se zamýšlela, zda jde ještě o pohádku. Nicméně jsem všechny odpovědi zařadila. Bez odpovědi na tuto otázku pak zůstalo 6 dotazníků (5%). Nejvíce hlasů, konkrétně 43 (36%) dostala Popelka (respondenti psali jak Popelka, tak i filmový název Tři oříšky pro Popelku). Druhou nejoblíbenější se stala pohádka S čerty nejsou žerty, pro kterou se vyslovalo 11 dotázaných (9%) a třetí místo obsadila s 6 hlasy Pyšná princezna (5%). Všechny pohádky jsou přehledně uspořádány do následujícího grafu.

Graf č. 22 – Jaká je Vaše nejoblíbenější pohádka? (údaje v relativních hodnotách)

Pohádky, kde dostala každá jeden hlas (v grafu 20%) jsou:

Perníková chaloupka, Rumcajs, Krteček, Obušku, z pytle ven!, Otesánek, Tajemství staré bambitky, Tučňáci z Madagascaru, Jirka s kozú, O Jirkovi a jeho třech psech, Ošklivé káčátko, O tulákovi s modrýma očima, Krkonošské pohádky, O statečném kováři, Tři veteráni, Sněhová královna, Sůl nad zlato, Princezna Sissi, Z pekla štěstí, Malá mořská víla, Stvoření světa, Grims, Nesmrtelná teta, Byl jednou jeden král a Kráska a zvíře.

8 Ověření hypotéz

Pro účely tohoto výzkumu byly vytvořeny čtyři hypotézy a k výpočtům je použit test nezávislosti v kontingenčních tabulkách. Hladina významnosti je u všech hypotéz 0,05.

K ověření hypotéz jsem rozebrala otázky č. 3, 9, 17 a 19 a porovnála jsem odpovědi respondentů ženského a mužského pohlaví.

Hypotéza č. 1: **S tvrzením, že pohádky působí na vývoj osobnosti dítěte, souhlasí větší počet žen než mužů.**

Tato hypotéza souvisí s otázkou č. 3, zda mohou podle respondentů pohádky ovlivnit chování dítěte.

$$H_0: P(X \cap Y) = P(X) P(Y) \quad H_1: P(X \cap Y) \neq P(X) P(Y)$$

Tabulka pozorovaných (zjištěných) četností:

POHLAVÍ	ANO	NE NEBO NEVÍM	CELKEM
ŽENY	64	6	70
MUŽI	46	4	50
CELKEM	110	10	120

Tabulka očekávaných četností:

POHLAVÍ	ANO	NE NEBO NEVÍM	CELKEM
ŽENY	$\frac{70 \times 110}{120} = 64,16$	$\frac{70 \times 10}{120} = 5,84$	70
MUŽI	$\frac{50 \times 110}{120} = 45,84$	$\frac{50 \times 10}{120} = 4,16$	50
CELKEM	110	10	120

Testové kritérium:

$$\begin{aligned} TK &= \frac{(64 - 64,16)^2}{64,16} + \frac{(6 - 5,84)^2}{5,84} + \frac{(46 - 45,84)^2}{45,84} + \frac{(4 - 4,16)^2}{4,16} = \\ &= 0,000399 + 0,00438 + 0,000558 + 0,00615 = \underline{\underline{0,0114}} \end{aligned}$$

Kritická hodnota:

$$KH = \chi^2 [(r - 1) (s - 1)] = \chi^2_{0,95}(1) = \underline{\underline{3,84}}$$

H₀ se přijímá.

Pomocí testu nezávislosti v kontingenční tabulce bylo zjištěno, že pohlaví neovlivňuje názor na tvrzení, že pohádky působí na vývoj osobnosti dítěte.

Hypotéza č. 2: **Více mužů než žen souhlasí s tvrzením, že násilí v promítaných pohádkách má na vývoj osobnosti dítěte větší vliv než násilí ve čtených pohádkách.**

Tato hypotéza souvisí s otázkou č. 9, která zjišťuje, zda násilí, které dítě vidí na obrazovce, na něj má větší vliv než když o něm pouze slyší při četbě.

$$H_0: P(X \cap Y) = P(X) P(Y) \quad H_1: P(X \cap Y) \neq P(X) P(Y)$$

Tabulka pozorovaných (zjištěných) četností:

POHLAVÍ	SOUHLASÍ A SPÍŠE SOUHLASÍ	NESOUHLASÍ A SPÍŠE NESOUHLASÍ	CELKEM
MUŽI	43	3	46
ŽENY	57	7	64
CELKEM	100	10	110

Tabulka očekávaných četností:

POHLAVÍ	ANO	NE NEBO NEVÍM	CELKEM
ŽENY	$\frac{100 \times 46}{110} = 41,82$	$\frac{40 \times 46}{110} = 4,18$	46
MUŽI	$\frac{100 \times 64}{110} = 58,18$	$\frac{10 \times 64}{110} = 5,82$	64
CELKEM	110	10	110

Testové kritérium:

$$TK = \frac{(43 - 41,82)^2}{41,82} + \frac{(3 - 4,18)^2}{4,18} + \frac{(57 - 58,18)^2}{58,18} + \frac{(7 - 5,82)^2}{5,82} =$$

$$= 0,079 + 0,333 + 0,024 + 0,239 = \underline{0,675}$$

Kritická hodnota:

$$KH = \chi^2 [(r - 1) (s - 1)] = \chi^2_{0,95} (1) = \underline{3,84}$$

H₀ se přijímá.

Pomocí testu nezávislosti v kontingenční tabulce bylo zjištěno, že pohlaví neovlivňuje souhlas s tvrzením, že násilí v promítaných pohádkách má na vývoj osobnosti dítěte větší vliv než násilí ve čtených pohádkách.

Hypotéza č. 3: **Více žen než mužů je toho názoru, že nejvíce násilí se vyskytuje v pohádkách bratří Grimmů.**

Třetí hypotéza souvisí se sedmnáctou otázkou, kde mají respondenti vyznačit autora pohádek, ve kterých je dle nich nejvíce násilí. Odpověď ze tří nabízených možností zaškrtno 75 respondentů.

$$H_0: P(X \cap Y) = P(X) P(Y) \quad H_1: P(X \cap Y) \neq P(X) P(Y)$$

Tabulka pozorovaných (zjištěných) četností:

DRUH POHÁDKY	ŽENY	MUŽI	CELKEM
Pohádky K. J. Erbena či B. Němcové	5	5	10
Pohádky H. CH. Andersena	12	4	16
Pohádky bratří Grimmů	27	22	49
CELKEM	44	31	75

Tabulka očekávaných četností:

DRUH POHÁDKY	ŽENY	MUŽI	CELKEM
Pohádky K. J. Erbena či B. Němcové	$\frac{44 \times 10}{75} = 5,87$	$\frac{31 \times 10}{75} = 4,13$	10
Pohádky H. CH. Andersena	$\frac{44 \times 16}{75} = 9,39$	$\frac{31 \times 16}{75} = 6,61$	16
Pohádky bratří Grimmů	$\frac{44 \times 49}{75} = 28,74$	$\frac{31 \times 49}{75} = 20,26$	49
CELKEM	44	31	75

Testové kritérium:

$$TK = \frac{(5 - 5,87)^2}{5,87} + \frac{(12 - 9,39)^2}{9,39} + \frac{(27 - 28,74)^2}{28,74} + \frac{(5 - 4,13)^2}{4,13} + \frac{(4 - 6,61)^2}{6,61} + \frac{(22 - 20,26)^2}{20,26}$$

$$= 0,129 + 0,725 + 0,105 + 0,183 + 1,031 + 0,149 = \underline{\underline{2,322}}$$

Kritická hodnota:

$$KH = \chi^2 [(r - 1) (s - 1)] = \chi^2_{0,95} (2) = \underline{5,991}$$

H₀ se přijímá.

Pomocí testu nezávislosti v kontingenční tabulce bylo zjištěno, že odpověď na otázku, zda je nejvíce násilí v pohádkách bratří Grimmů, nesouvisí s pohlavím respondentů.

Hypotéza č. 4: **Jako svou nejoblíbenější pohádku uvádí Popelku více žen než mužů.**

Poslední hypotéza se zaměřuje na závěrečnou otázku, kde měli respondenti uvést svou nejoblíbenější pohádku.

$$H_0: P(X \cap Y) = P(X) P(Y) \quad H_1: P(X \cap Y) \neq P(X) P(Y)$$

Tabulka pozorovaných (zjištěných) četností:

POHLAVÍ	ANO	NE	CELKEM
ŽENY	28	42	70
MUŽI	15	35	50
CELKEM	43	77	120

Tabulka očekávaných četností:

POHLAVÍ	ANO	NE NEBO NEVÍM	CELKEM
ŽENY	$\frac{43 \times 70}{120} = 25,08$	$\frac{77 \times 70}{120} = 44,92$	70
MUŽI	$\frac{43 \times 50}{120} = 17,92$	$\frac{77 \times 50}{120} = 32,08$	50
CELKEM	43	43	120

Testové kritérium:

$$\begin{aligned} TK &= \frac{(28 - 25,08)^2}{25,08} + \frac{(15 - 17,92)^2}{17,92} + \frac{(42 - 44,92)^2}{44,92} + \frac{(35 - 32,08)^2}{32,08} = \\ &= 0,340 + 0,876 + 0,190 + 0,266 = \underline{1,672} \end{aligned}$$

Kritická hodnota:

$$KH = \chi^2 [(r - 1) (s - 1)] = \chi^2_{0,95} (1) = \underline{3,84}$$

H₀ se přijímá.

Pomocí testu nezávislosti v kontingenční tabulce bylo zjištěno, že neexistuje souvislost mezi pohlavím a uvedením pohádky Popelka jako své nejoblíbenější.

Závěr výzkumu

Tento výzkum byl realizován v měsíci lednu 2013. Celkem se jej zúčastnilo 120 respondentů, z toho 70 žen a 50 mužů. Během výzkumu jsem se nesetkala s žádným problémem, i když občas mě reakce respondentů překvapily, obzvláště v případě dvou otevřených otázek. Mnoho z nich lovilo v paměti názvy pohádek, které už v televizi sledují nejspíš automaticky.

Díky předvýzkumu - konaném na začátku ledna - jsem si prostřednictvím deseti respondentů ověřila, že jsou otázky srozumitelné a že respondenti budou chápat, o co je v dotazníku žádám.

Většina odpovědí se neliší od toho, co jsem při tvorbě dotazníku předpokládala. Většina dotázaných stále ještě chápe výchovný smysl pohádek, jen malé procento osob si myslí, že pohádky jsou jen na ukrácení dlouhé chvíle. Velmi mě zajímalo, jak respondenti odpoví na otázku, ve které mají jmenovat pohádku s příliš mnoha násilnými prvky. Nejvíce se v odpovědích objevily dvě pohádky – O princezně Jasněnce a létajícím ševci (22%) a Sedmero krkavců (18%). Nejoblíbenější pohádkou je mezi respondenty Popelka, kterou uvedlo 36% respondentů. U obou otázek je několik položek bez odpovědi – v případě jedenácté otázky týkající se pohádky s násilnými prvky to bylo 22%, kde podle mého názoru lidé vzpomínali, v jaké pohádce by vůbec mohlo být příliš mnoho prvků agresivity. Oproti tomu u poslední otázky, kde zůstalo bez odpovědi 5% dotazníků, jsem přesvědčena, že lidé nedokázali rozhodnout, která pohádka by měla být nejoblíbenější.

Pokud bych já sama měla odpovědět na tyto otázky, zvolila bych také v prvním případě pohádku O princezně Jasněnce a létajícím ševci – konkrétně týrání princezny Jasněny zlou čarodějnici a její dcerou. Společně s prostředím hradu Bouzov, kde jsou tyto scény točeny, je právě toto týrání pro mě hlavním důvodem, proč bych volila tuto pohádku. Mojí nejoblíbenější pohádkou pak zůstává Popelka.

ZÁVĚR

Pohádky jsou základní četbou pro děti, avšak i v nich se promítá násilí a agresivita. Záměrem mé bakalářské práce bylo nahlédnout na pohádky právě z hlediska použití násilí.

V teoretické části se zabývám základními pojmy – pohádka, dětství, dospělost a násilí, agresivita. Definuji znaky pohádek, také se dotýkám historie pohádek, rozlišuji pohádku lidovou a umělou – autorskou. K uvedení etap lidského života jsem použila rozlišení Erika Eriksona, které ve své knize uvedl Pavel Říčan. Erikson rozlišil osm etap, které jsou zde popsány. Třetím základním pojmem je násilí, kde se zabývám jeho definicí a druhy. Druhá kapitola se pak věnuje vlivu pohádek na vývoj dítěte, resp. na jeho hodnotovou orientaci, na představivost a na agresivitu dětí. Nejvíce náročná pro mě byla třetí kapitola, kde provádím rozbor pohádek ze čtyř zemí světa – České republiky, Ruska, Dánska a Německa. K této kapitole jsem v rozmezí jednoho měsíce přečetla více než 200 pohádek, které se ale různě opakovaly s autorskými obměnami.

Celkově pro mě byla tato kapitola nejzajímavější – bylo pozoruhodné porovnávat jednotlivé pohádky, pozorovat rozdíly v pojetí jednotlivých autorů, zjišťovat nejčastější jména, která autoři používají. Zatímco u ruských pohádek se setkáváme s Vasilem, Fjodorem, Ivanem či Marjou, v pohádkách Hanse Christiana Andersena – stejně jako v pohádkách bratří Grimmů - příliš mnoho jmen není. Když už jsou hlavní postavy pojmenovány, jedná se o jména klasická (Jan, Jakub, Matěj, Markyta, Eliška). Nezvláštějším jménem pak je v pohádkách bratří Grimmů Majolena.

Praktická část mé práce nabízí výzkum. Ten byl proveden pomocí dotazníku v mém rodném městě Letohradě a jeho nejbližším okolí. Nejprve jsem na počátku ledna provedla předvýzkum, kde byla u deseti osob zjišťována srozumitelnost dotazníku. Poté jsem od zhruba poloviny ledna do začátku února pomocí devatenácti otázek zjišťovala pohled 120 respondentů na pohádky, na násilí v pohádkách a také na jejich subjektivní oblibu pohádek. V rámci dotazníkového šetření byly stanoveny čtyři hypotézy, které jsou pak na konci praktické části ověřovány pomocí statistických metod.

Součástí této bakalářské práce je jedna příloha, která obsahuje již zmíněný dotazník.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ADAMOVIÁ, Lenka PhDr.; DUDÁK, Vladislav, PhDr.; VENTURA, Václav Mgr. *Základy filozofie, etiky: Základy společenských věd*. 2. vydání. Praha: Nakladatelství Fortuna, 1996. 149 s. ISBN 80-7168-373-6.
- ANDERSEN, Hans Christian. *Pohádky*. 7. vydání. Praha: Albatros, 1990. 218 s.
- ANTIER, Edwige. *Agresivita dětí*. 2. vyd. Praha: Portál, s.r.o., 2011. ISBN 978-80-7367-881-4.
- ARENDDT, Hannah. *O násilí*. 1. vydání. Praha: ISE, 1995, 78 s. ISBN 80-7298-128-5.
- BALCAR, Karel. *Úvod do studia psychologie osobnosti*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. n. p., 1983. 232 s. SPN 46-00-23/1.
- BETTELHEIM, Bruno. *Za tajemstvím pohádek: Proč a jak je číst v dnešní době*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000. 333 s. ISBN 80-7106-290-1.
- ČEŇKOVÁ, Jana a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. 1. vydání. Praha: Portál, s. r. o., 2006. 171 s. Dostupné z WWW: <www.portal.cz>. ISBN 80-7367-095-X.
- FORMÁNKOVÁ, Věra, SERVÍTOVÁ Jarmila. *Naše národní pohádky*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1982. 359 s.
- FRANZ, Marie-Louise. *Psychologický výklad pohádek: smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie*. 1. vydání. Praha: Portál, 1998. 184 s. ISBN 80-7178-260-2.
- FROMM, Erich. *Lidské srdce*. 1. vydání. Praha: Český klub, nakladatelství Josefa Šimona, SIMON AND SIMON PUBLISHERS, 1996, s. 20-35. ISBN 80-85637-28-6.
- GÁL, Fedor a kol. *Násilí*. 1. vydání. Praha : EGEM, 1994. 143 s. ISBN 80-85395-41-X
- GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6.
- GRIMM, Jacob Ludwig Karl; GRIMM, Wilhelm Karl. *Pohádky bratří Grimmů*. 1. vydání. Praha: Albatros, 1969. 353 s.
- KARNAUCHOVA, Irina Valer'jovna. *Kráska nesmírná*. 7. vydání. Praha: Lidové nakladatelství, 1989. 224 s.
- NAKONEČNÝ, Milan. *Lexikon psychologie*. Praha: Vodnář, 1995. 396 s. ISBN 80-85255-74-X.
- NAKONEČNÝ, Milan. *Základy psychologie*. 1. vydání. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 1998. 590 s. ISBN 80-200-0689-3.

- PONĚŠICKÝ, Jan. *Agrese, násilí a psychologie moci*. 1. vydání. Praha: TRITON, s. r. o., 2004. 226 s. ISBN 80-7254-593-0.
- ŘEZÁČ, Jaroslav. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998. 268 s. ISBN 80-85931-48-6.
- ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem: Vývojová psychologie*. 2. vydání. Praha: Portál, 2006. 390 s. ISBN 80-7367-124-7.
- ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie osobnosti: Obor v pohybu*. 5. rozšířené vydání. Praha: Grada Publishing, a. s., 2007. 196 s. ISBN 978-80-247-1174-4.
- ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie: Příručka pro studenty*. 1. vydání. Praha: Portál, s. r. o., 2005. 286 s. ISBN 80-7178-923-2.
- SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. 1. vydání. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku Akademie věd České republiky, 1998. 183 s. ISBN 80-85010-06-2.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: Dětství a dospívání*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2005. 467 s. ISBN 80-246-0956-8.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II.: Dospělost a stáří*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2005. 467 s. ISBN 978-80-246-1318-5.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 - Dotazník

Dobrý den,

jsem v posledním ročníku filozofické fakulty, oboru Humanitní studia se zaměřením na pedagogiku a psychologii a ráda bych Vás požádala o vyplnění nenáročného dotazníku. Tento dotazník je vytvořen v rámci mé závěrečné práce na téma *Násilí ve světě pohádek* proto, aby zjistil postoj respondentů ve věku 18 – 60 let k pohádkám a vnímání respondentů násilí v obsahu pohádek. Dotazník je anonymní, proto se nikam nepodepisujte. Prosím Vás o co největší upřímnost při jeho vyplňování - jedná se o výzkum, ve kterém mají pravdivé odpovědi cenu.

Jsem: žena x muž (*nehodící se škrtněte*)

Můj věk:

Vzdělání (*vyznačte prosím*): ZŠ SŠ s maturitou SOU VŠ

Datum vyplnění: (den, měsíc, rok)

Dále se věnujte samotnému dotazníku. Postup při vyplňování dotazníku je jednoduchý. Zaškrtněte vždy jednu odpověď, případně svou odpověď vypište do místa, které je u otázky vytečkováno. U odpovědí, kde místo na vypsání vymezeno není, to prosím nedělejte.

Děkuji za vyplnění

Iva Janoušková

1. Čtli Vám rodiče v dětství pohádky?

- ano, každý den
- ano, více než 3x týdně
- ano, méně než 2x týdně
- ne

2. Pokud máte možnost volby, je pro Vás lepší si pohádku:

- pustit v televizi
- přečíst v knížce

3. Mohou podle Vás pohádky ovlivnit chování dítěte?

- ano
- ne
- nevím

4. S tvrzením: *Aby byla pohádka správnou pohádkou, musí se v ní jasně vyjadřovat kontrasty dobra a zla.:*

souhlasím – spíše souhlasím - nemám vyhraněný názor - spíše nesouhlasím - nesouhlasím

5. S tvrzením: *V novodobých pohádkách pro děti - typu Pokémon, Digimon, Teletubbies a další - není tolik prvků násilí jako v klasických lidových pohádkách, na děti tedy nemá takový vliv.:*

souhlasím – spíše souhlasím - nemám vyhraněný názor - spíše nesouhlasím – nesouhlasím – pohádky neznám,
nemůžu posoudit

6. S tvrzením: *Psychické násilí v pohádkách může mít na dítě větší dopad než fyzické násilí.:*

souhlasím – spíše souhlasím - nemám vyhraněný názor - spíše nesouhlasím – nesouhlasím

7. S tvrzením: *Pokud dítěti pohádka vypráví o zlé maceše, která hlavního hrdinu týrala, může to v dítěti zanechat předsudky vůči všem ženám, které vyvdaly ve druhém manželství dítě.:*

souhlasím – spíše souhlasím - nemám vyhraněný názor - spíše nesouhlasím - nesouhlasím

8. S tvrzením: *Pohádka slouží pouze jako ukrácení času a na dítě nemá žádný vliv.:*

souhlasím – spíše souhlasím - nemám vyhraněný názor - spíše nesouhlasím - nesouhlasím

9. S tvrzením: *Násilí, které dítě vidí na obrazovce, má na něj větší vliv než když o něm pouze slyší při četbě.:*

souhlasím – spíše souhlasím - nemám vyhraněný názor - spíše nesouhlasím - nesouhlasím

10. S tvrzením: *Lepší je dítěti večer před spaním pustit pohádku v televizi než mu jí přečíst.:*

souhlasím – spíše souhlasím - nemám vyhraněný názor - spíše nesouhlasím - nesouhlasím

11. Jmenujte prosím jednu pohádku, ve které vnímáte příliš mnoho násilných prvků.

.....
Uveďte prosím, zda máte na mysli její knižní či filmovou podobu.
.....

12. Mezi nejznámější pohádky bratří Grimmů patří Sněhurka a sedm trpaslíků, Šípková Růženka či Perníková chaloupka. Znáte alespoň jednu z nich?

- ano, všechny tři
- ano, ale ne všechny
- ne, neznám ani jednu
- nejsem si jistý/á

13. Následující otázka se zaměřuje na pohádku bratří Grimmů Perníková chaloupka (jiný název také Jeníček a Mařenka). Prosím přiřad'te hodnotu, která podle Vás odpovídá vlivu pohádky na uvedenou část osobnosti:

fantazie	nejméně	1	2	3	4	5	nejvíce
morální hodnoty	nejméně	1	2	3	4	5	nejvíce
ovládání vlastní agresivity	nejméně	1	2	3	4	5	nejvíce
vnímání dobra a zla	nejméně	1	2	3	4	5	nejvíce

14. Pokud máte možnost výběru, dáte přednost spíše:

- tradiční lidové pohádky
- moderní novodobé pohádky
- nejsem si jistý/á

15. Dívali jste se ve Vašem dětství na pohádky v televizi, případně na videokazetách či DVD nosičích?

- ano, každý den
- ano, více než 3x týdně
- ano, 1-2x týdně
- ano, ale velmi zřídka
- ne

16. Následující otázka se zaměřuje na pohádku K. J. Erbena Tři zlaté vlasy děda Vševěda. Prosím přiřadíte hodnotu, která podle Vás odpovídá vlivu pohádky na uvedenou část osobnosti:

fantazie	<i>nejméně</i>	1	2	3	4	5	<i>nejvíce</i>
morální hodnoty	<i>nejméně</i>	1	2	3	4	5	<i>nejvíce</i>
ovládání vlastní agresivity	<i>nejméně</i>	1	2	3	4	5	<i>nejvíce</i>
vnímání dobra a zla	<i>nejméně</i>	1	2	3	4	5	<i>nejvíce</i>

17. Mezi české sběratele pohádek patří například Karel Jaromír Erben či Božena Němcová se svými pohádkami Zlatovláska, Tři zlaté vlasy děda Vševěda či O hloupém Honzovi. Pohádkami bratří Grimmů jsou například Ošklivé káčátko, Perníková chaloupka či O Popelce. Hans Christian Andersen je pak autorem pohádek Sněhová královna, O princezně na hrášku či Císařovy nové šaty.

Vyjádřete prosím svůj názor na otázku: V pohádkách kterého autora je podle Vás nejvíce násilí?

- v pohádkách českých sběratelů K. J. Erbena a B. Němcové
- v pohádkách H. CH. Andersena
- v pohádkách bratří Grimmů
- nevím, nedokážu posoudit

18. Následující otázka se zaměřuje na pohádku H. CH. Andersena O princezně na hrášku. Prosím přiřadíte hodnotu, která podle Vás odpovídá vlivu pohádky na uvedenou část osobnosti:

fantazie	<i>nejméně</i>	1	2	3	4	5	<i>nejvíce</i>
morální hodnoty	<i>nejméně</i>	1	2	3	4	5	<i>nejvíce</i>
ovládání vlastní agresivity	<i>nejméně</i>	1	2	3	4	5	<i>nejvíce</i>
vnímání dobra a zla	<i>nejméně</i>	1	2	3	4	5	<i>nejvíce</i>

19. Uveďte prosím, jaká je Vaše nejoblíbenější pohádka.

.....
Velmi Vám děkuji za vyplnění dotazníku, který poslouží jako podklad praktické části mé bakalářské práce.